
3. TEISINĖ ATSAKOMYBĖ

Apie konstitucinę atsakomybę žr. 4. Valstybė ir jos institucijos, 4.4. Valdžios atsakomybė visuomenei. Konstitucinė aukščiausiųjų valstybės pareigūnų atsakomybė.

3.1. BENDROSIOS NUOSTATOS

Bausmės už nusikalstamas veikas

Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucijos preambulėje tarp svarbiausių Lietuvos siekių yra įrašytas siekimas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės. Baudžiamosios teisės požiūriu tai reiškia, kad siekiama sukurti tokią visuomenę, kuri yra pakankamai laisva ir saugi nuo nusikalstamų veiksmų. Tačiau negalima teigti, kad visuomenė yra teisinga ir humaniška, jeigu nusikaltėliai gali elgtis laisviau negu žmonės, kurie laikosi įstatymų reikalavimų. <...> Nusikalstamumo struktūra ir dinamika negali daryti įtakos sprendžiant klausimą, ar kuri nors bausmė atitinka Konstitucijos nuostatas, tačiau nevertinti situacijos ir netiesioginio poveikio, daromo šiam reiškiniai nustatyto-
mis bausmėmis, negalima.

Turto konfiskavimas

Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas

<...> turto konfiskavimas yra viena iš teisinių priemonių, kuriomis siekiama užkirsti kelią visų pirma sunkiems savanaudiškiems nusikaltimams, kuriais kėsinamasi į Konstitucijos saugomą kitų asmenų nuosavybę. <...>

<...>

Kai asmuo nuosavybės teise priklausantį turtą panaudoja nusikaltimui padaryti, jam turi būti nustatytos teisinės priemonės panaudoto turto atžvilgiu. Jeigu tai nebūtų daroma, kaltininkas, atlikęs bausmę, kai kuriais atvejais turimą turtą (pavyzdžiui, pinigų padirbimo įrangą, ginklus) gali vėl panaudoti nusikaltimams padaryti, todėl <...> įstatymai pagrįstai numato tokio kaltininko turto paėmimą.

Žmonių, visuomenės ar valstybės interesams pakenkiama, kai turtas naudojamas ne tik kaip nusikaltimo priemonė, bet ir kaip nusikaltimo dalykas (neteisėtai pervežant per valstybės sieną medžiagas, daiktus, valiutą ir kt.). Be to, kai kurios medžiagos ir daiktai kelia tiesioginę grėsmę žmonių gyvybei, sveikatai ar saugumui. Turto kontrabanda daro žalą ekonominiams žmonių ir visuomenės interesams. Todėl įstatymuose pagrįstai yra nustatytas tokių daiktų konfiskavimas.

Nekaltumo prezumpcija (Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 31 straipsnio pirmojoje dalyje įtvirtintą nekaltumo prezumpciją baudžiamajame procese kaltės įrodinėjimo našta tenka kvotos ir tardymo organams. Įtariamasis ar kaltinamasis savo nekaltumo įrodinėti neprivalo. Tačiau pasinaudodamas teise į gynybą jis gali pateikti įrodymų ar argumentų, paneigiančių pareikštą kaltinimą.

Teisingumo siekis – pagrįstai ir teisingai nubausti kaltąjį asmenį

Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas

<...> pagrindinis teisingumo siekis – pagrįstai ir teisingai nubausti kaltąjį asmenį. Jeigu baudžiamosiose bylose tai nebūtų pasiekama, netektų prasmės Konstitucijos nuostatos, užtikrinančios žmogaus teisę į gyvybę (19 straipsnis), jo asmens neliečiamumą ir orumą (21 straipsnis), būsto neliečiamumą (24 straipsnis) bei kitas teises ir laisves.

Sankcijos už teisės pažeidimus

Konstitucinio Teismo 1997 m. balandžio 8 d. nutarimas

Už padarytus teisės pažeidimus yra nustatomos įvairios, taip pat ir turinės, sankcijos: bauda, turto konfiskavimas ir kt. Bauda, kaip ir turto konfiskavimas, yra turto paėmimas iš kaltininko valstybės nuosavybėn dėl jo padaryto teisės pažeidimo. Tai reiškia, kad asmeniui, padariusiam teisės pažeidimą, nuosavybės gynimas susiaurėja pagal sankcijos numatytas ribas. Tokia nuostata gali būti pagrindžiama ir Konstitucija, ir tarptautiniais teisės aktais, kuriuos Lietuva yra ratifikavusi ir kurie yra Lietuvos teisės sistemos sudedamoji dalis.

Draudimas panaudoti turtą taip, kad kitiems asmenims ar visuomenei dėl to būtų padaryta žala

Konstitucinio Teismo 1997 m. balandžio 8 d. nutarimas

Vienas iš nuosavybės teisės ribojančių požymių yra draudimas panaudoti turtą taip, kad kitiems asmenims ar visuomenei dėl to būtų padaryta žala. Šis draudimas išlieka nepriklausomai nuo to, ar turtą valdo, juo naudojasi bei disponuoja pats savininkas, ar jis yra perduotas valdyti ar naudotis kitiems asmenims.

Turto areštas

Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas

Kai turtas areštuojamas, savininkas nuosavybės teisių į jį nepraranda. Turto areštas, kaip prevencinė priemonė, tik riboja savininko subjektyvias teises. Paprastai tai būna disponavimo turto ribojimas, o jei gresia turto vertės sumažinimas ar sunaikinimas, tai taikomi ir jo naudojimo bei valdymo apribojimai.

Teisingumas reikalauja, kad nusikaltimą padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas, įstatymo nustatytais atvejais jo turtas konfiskuotas ir kad nukentėjusiajam būtų atlyginta žala. Materialinės žalos atlyginimą garantuoja Konstitucijos 30 straipsnio antroji dalis: „Asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas.“

Tačiau įstatymais nustatant nuosavybės teisės apribojimus kartu negali būti paneigta privataus savininko teisė nuosavybės teises ginti kompetentingoje nepriklausomoje teisminėje institucijoje. Baudžiamajame procese turto arešto atveju iškeliant į pirmą vietą viešąjį interesą ir kartu ribojant teisminę nuosavybės teisės gynimą, būtų suvaržyta savininko teisė ginti savo interesus.

<...>

Tuo atveju, kai prokuroras atmeta skundą panaikinti tardytojo nutarimą, kuriuo turtui uždėtas areštas, asmeniui neturėtų būti užkirstas kelias kreiptis į teismą. Kadangi nuosavybės teisės priekirtos pagrindinėms konstitucinėms žmogaus teisėms, tai tik teismas turėtų būti galutinis arbitras, sprendžiantis nutarimo uždėti turtui areštą teisėtumą.

Atsakomybės už neteisėtos veikos padarymą nustatymas

Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas

Nustatant atsakomybę už neteisėtos veikos padarymą itin didelės svarbos turi Konstitucijoje įtvirtinti ar iš jos tiesiogiai kylantys lygybės įstatymui, teisingumo ir humanizmo principai. Priimamo įstatymo vertinimas per šių principų prizmę gali padėti tinkamai išreikšti teisės normos turinį, teisingai įvertinti nustatomas teises pasekmes, išvengti galimų prieštaravimų tiek teisės šakos, tiek teisės sistemos atžvilgiu.

Šie principai taip pat yra labai reikšmingi, kai teisės normos yra taikomos, vykdomos ar kitaip realizuojamos, tačiau teisės kūrimo ir jos realizavimo procese teisės principai reiškiasi nevienodai.

Teisinio reguliavimo raida baudžiamosios teisės srityje atsižvelgiant į visuomenėje vykstančius pokyčius pirmiausia reiškiasi veikų kriminalizavimu ar jų dekriminalizavimu, t. y. tam tikros veikos pripažįstamos esančios nusikalstamos arba atsakomybė už jas pašalinama iš baudžiamųjų įstatymų. Veikų kriminalizavimo procesas siejamas su visuomenėje vykstančiais socialiniais reiškiniais, tačiau kriminalizuojant veikas ne visada yra įvertinamos kitų teisės šakų realios galimybės sureguliuoti ir apsaugoti tam tikrus visuomeninius santykius. <...>

Kad veika būtų pripažinta nusikaltimu, reikia įvertinti visus su jos padarymu susijusius aspektus. Siekiant užkirsti kelią neteisėtoms veikoms ne visuomet yra tikslinga tokią veiką pripažinti nusikaltimu, taikyti pačią griežčiausią priemonę – kriminalinę bausmę. Todėl kiekvieną kartą, kai reikia spręsti, pripažinti veiką nusikaltimu ar kitokiu teisės pažeidimu, labai svarbu įvertinti, kokių rezultatų galima pasiekti kitomis, nesusijusiomis su kriminalinių bausmių taikymu, priemonėmis (administracinėmis, drausminėmis, civilinėmis sankcijomis ar visuomenės poveikio priemonėmis ir pan.).

Sprendžiant veikų kriminalizavimo tikslingumo klausimus ypač atkreiptinas dėmesys į baudžiamosios ir administracinės atsakomybės savitarpio ryšį. Vertinant, ar atsakomybė už neteisėtą veiką priskirtina administracinės, ar baudžiamosios teisės sričiai, pabrėžtina, kad baudžiamoji ir administracinė teisė priklauso viešajai teisei ir pagal savo reguliavimo turinį bei metodus turi daug bendrybių, nors kartu galima išvelgti ir svarbių skirtumų.

Administracinio teisės pažeidimo ir nusikaltimo skirtumai

Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas

Administracinio teisės pažeidimo ir nusikaltimo sampratos panašios, tačiau jos skiriasi ir pagal: a) padarytų veikų pavojingumą, b) priešingumą teisei, c) teisinės pasekmes.

Administracinis teisės pažeidimas ir nusikaltimas apibūdinami kaip pavojingos veikos, kadangi jas padarius yra pažeidžiamos tam tikros vertybės. Teisės doktrina visuotinai pripažįsta, kad administracinio teisės pažeidimo ir nusikaltimo pavojingumas yra nevienodas. Didesnį nusikaltimo pavojingumą nulemia ne tik objekto, bet ir kitų objektyvių bei subjektyvių požymių visuma.

Vienas iš administracinio teisės pažeidimo ir nusikaltimo skirtumų yra ir subjektui kylančios teisinės pasekmės. Padarius nusikaltimą gali būti paskirta griežčiausia prievartos priemonė – baudžiamuosiuose įstatymuose numatyta bausmė. Taikant administracinę atsakomybę gali būti paskirtos panašios į kriminalines bausmes administracinės nuobaudos (bauda, administracinis areštas iki 30 parų, pataisos darbai iki 2 mėnesių ir kt.). Iš esmės administracinės nuobaudos yra švelnesnės, jos neužtraukia teistumo. Tačiau lyginant kai kurias administracinių ir baudžiamųjų teisės normų sankcijas galima išvelgti ir tam tikrą tarpšakinį nesuderinamumą, apsunkinantį teisingumo principo realizavimą.

Atsakomybės diferencijavimo pagrindai

Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas

Atsakomybės diferencijavimas gali būti padarytas atsižvelgiant ne tik į neteisėtomis veikomis padaromą žalą, jos dydį, bet ir į tų veikų padarymo būdus bei kitas aplinkybes, taip pat į jau numatytas poveikio priemones. Taigi administracinės ar baudžiamosios atsakomybės už skirtingo pavojingumo veikas nustatymas nepažeidžia nei lygybės, nei teisingumo konstitucinių principų.

Asmenų lygybės principas baudžiamajoje teisėje

Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas

Konstitucijos 29 straipsnio pirmojoje dalyje nustatyta: „Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys yra lygūs.“ Lygybės įstatymui principas teisėje reiškia „lygų matą“, kai reikia tą pačią normą taikyti skirtingiems asmenims. Baudžiamajoje teisėje lygybės principas reiškia, kad už padarytą nusikaltimą yra nustatyti vienodi atsakomybės pagrindai.

Pagal baudžiamąją teisę lygybės įstatymui principas realizuojamas pripažįstant, kad nusikaltimo sudėtis yra vienintelis patraukimo baudžiamojon atsakomybėn pagrindas. Nusikaltimo požymių visuma, aprašyta įstatyme, apibūdina veiką kaip nusikaltimą ir tuo atžvilgiu nusikaltimo sudėtis tampa „lygiu matu“ visiems tam tikrą veiką padariusiems asmenims. Kitaip tariant, jeigu veikoje trūksta bent vieno įstatyme aprašyto nusikaltimo sudėties požymio, asmuo negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Kita vertus, jeigu asmens veika atitinka įstatyme aprašytus nusikaltimo požymius, jokios kitos asmens savybės, socialinė padėtis ir pan. negali turėti reikšmės tokį asmenį patraukiant baudžiamojon atsakomybėn. Tai lemia ypatingą tikslaus nusikaltimo požymių formulavimo reikšmę.

Tačiau vienodas patraukimo baudžiamojon atsakomybėn pagrindas nereiškia, kad visiems asmenims, padariusiems tokį pat nusikaltimą, turi būti paskirta ir vienoda bausmė. <...> Bausmės individualizavimas nepažeidžia asmens lygybės įstatymui principo. Tai taikytina ir traukiant asmenis administracinėn atsakomybėn.

Baudžiamųjų įstatymų grįžtamosios galios draudimas

Konstitucinio Teismo 1998 m. liepos 9 d. nutarimas

Baudžiamųjų įstatymų draudimai visuomet yra orientuoti į ateitį. <...>

<...> du pagrindiniai baudžiamosios teisės principai: *nullum crimen sine lege* ir *nulla poena sine lege*, kurie reiškia, kad asmuo gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn tik už tokią veiką, kuri jos padarymo metu buvo numatyta baudžiamajame įstatyme kaip nusikaltimas, ir kad draudžiama taikyti asmeniui griežtesnę bausmę nei nustatyta įstatyme, galiojusiame veikos padarymo metu. Tik išimtiniais atvejais įstatymų leidėjas, specialiai tai aptaręs, gali nustatyti baudžiamojo įstatymo grįžtamąjį galiojimą.

Valstybės uždavinys užtikrinti saugumą nuo nusikalstamų kėsinimūsi

Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas

Teisingą, darnią pilietinę visuomenę ir teisinę valstybę, be kitų požymių, suponuoja kiekvieno žmogaus ir visos visuomenės saugumas nuo nusikalstamų kėsinimūsi. Užtikrinti tokį saugumą yra vienas iš prioritetinių šiuolaikinės mūsų valstybės uždavinių. Jam įgyvendinti rengiamos priemonės, padedančios sudaryti prielaidas kontroliuoti nusikalstamumą kaip socialinį reiškinį.

Valstybės priedermė užtikrinti saugumą nuo nusikalstamų kėsinimūsi

Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas

Konstitucijos preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis suponuoja kiekvieno žmogaus ir visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinimūsi. Užtikrinti tokį saugumą yra viena iš valstybės priedermių ir vienas iš prioritetinių uždavinių. Tai būtina, nes nusikalstamumas pažeidžia svarbiausias asmens teises ir laisves, saugias gyvenimo sąlygas, neigiamai veikia visuomenės gerovę, valstybės ekonominio, kultūrinio, politinio gyvenimo pagrindus. Plintant nusikalstamumui, ypač organizuotam, korupcijai, yra griauamas pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais, didėja nepagarba jiems, nustatytai tvarkai. Todėl valstybė yra priversta imtis įvairių teisėtų priemonių, leidžiančių kontroliuoti nusikalstamumą.

Įstatymais uždraudžiamos veikos, kuriomis daroma esminė žala asmenų, visuomenės ar valstybės interesams arba keliama grėsmė, kad tokia žala atsiras; juose apibrėžiama, kokios veikos pripažįstamos nusikaltimais, ir nustatomos bausmės už jų padarymą; jais asmenys ir visuomenė saugomi nuo nusikalstamų kėsinimūsi grasinant kriminalinėmis bausmėmis ir nustatomi pagrindai, kuriais remiantis nusikalte asmenys yra baudžiami norint juos pataisyti.

<...>

<...> Asmenų, padariusių nusikaltimus, baudžiamasis persekiojimas – tai vienas iš būdų įgyvendinti Konstitucijos nuostatas, užtikrinančias žmogaus teisę į gyvybę (19 straipsnis), jo asmens neliečiamumą ir orumą (21 straipsnis), būsto neliečiamumą (24 straipsnis) ir kitas teises bei laisves.

Draudimas pažeisti konstitucines asmens teises ir laisves taikant kovos su nusikalstamumu priemones ir nusikaltimų tyrimo metodus

Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas

Vykdam būdžiamąjį persekiojimą įstatymais yra suteikiamos teisės taikyti įvairias specifines priemones. Jos turi būti veiksmingos, šiuolaikinės. Pažymėtina, kad kova su nusikalstamumu turi vykti teisėtomis priemonėmis, jos negali pažeisti konstitucinių asmens teisių ir laisvių.

Valstybės kovoje su įvairių formų nusikalstamumu taiko įvairius specialius tyrimo metodus. Jų pobūdį, formas nulemia atskirų nusikaltimų kategorijų pavojingumas, sudėtingumas, paplitimas. Kurti tokias specialias priemones, metodus ir tai naudoti atskleidžiant nusikaltimus, nustatant

kaltininkus yra pateisinama ir būtina, nes kai kurių nusikaltimų įprastais tyrimo būdais, metodais dažnai būna neįmanoma atskleisti arba tai padaryti labai sunku. Paprastai tai yra patys sunkiausi, gerai organizuoti ar labai latentiški nusikaltimai, keliantys realų pavojų daugelio žmonių, visuomenės ar net valstybės saugumui.

Nusikalstamą veiką imituojantis elgesio modelis ir konstitucinė žmogaus teisių apsauga

Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas

<...> valstybės ir jos institucijų pareiga yra užkirsti kelią nusikaltimams. Nusikalstamą veiką imituojantis elgesio modelis gali būti tik viena iš priemonių, kai reikia išaiškinti asmens rengiamą ar jau pradėtą daryti nusikaltimą. Valstybės valdžios institucijos negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris leistų valstybės specialiosioms tarnyboms kurstyti, provokuoti asmenį padaryti nusikaltimą, kad vėliau dėl to atsirastų pagrindas pastarąjį asmenį nubausti.

<...>

Pažymėtina, kad modeliu gali būti tik „prisijungiamo“ prie tęstinių ar trunkamųjų nusikaltimų, taip pat kitų besitęsiančių, bet nepasibaigusių nusikaltimų. Ši nusikalstama veika tęsiasi be operatyvinės veiklos slaptųjų dalyvių pastangų. Jie tik imituoja rengiamo ar daromo nusikaltimo veiksmus. Modeliu negali būti kurstomas ar provokuojamas naujo nusikaltimo darymas, negali būti kurstoma padaryti nusikalstamą veiką, kurią asmuo tik rengė ir tokius veiksmus nutraukė. Taigi <...> jie laikomi teisėtais, jeigu neperžengiamos modelyje nustatytos veiksmų ribos. Įstatyme nustatytų modelio taikymo ribų nepaisymas, nusikaltimo provokavimas ar kitoks piktnaudžiavimas modeliu daro jį neteisėtu. Šių aplinkybių tyrimas ir vertinimas – teismo nagrinėjimo dalykas.

<...>

<...> Konstitucinis Teismas pažymi, kad žmogaus teisių konstitucinės apsaugos principus labiau atitiktų toks teisinis reguliavimas, kai esant įstatymuose nustatytiems pagrindams, sprendimą dėl nusikalstamos veikos imitavimo modelio visais atvejais priimtų teismas.

<...>

<...> modelis – ne nusikalstama veika. Ja tik imituojamas nusikalstamas elgesys siekiant išaiškinti nusikaltimus. Kitaip tariant, slaptieji dalyviai vykdo specialias visuomenei ir valstybei naudingas, teisėsaugos institucijų kompetencijai priskirtas funkcijas. Jų veikla nepriklauso Konstitucijos 28 straipsnio reguliavimo sričiai.

<...>

<...> Asmenų, kurie taiko modelį, teisinė padėtis iš esmės skiriasi nuo asmenų, kuriems taikomas modelis, teisinės padėties.

<...> modelis – tai teisėti, nors ir nusikaltimo požymių turintys veiksmai, kuriais siekiama apginti svarbesnius asmens, visuomenės ar valstybės interesus. Jei šie veiksmai tinkamai realizuojami, t. y. nedaroma spaudimo asmeniui, kuriam modelis taikomas, asmuo neskatinamas, neprovokuojamas padaryti nusikaltimo, jie yra teisėti, o tai atliekantys slaptieji dalyviai negali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn. Ar nebuvo daroma spaudimo asmeniui, kuriam taikomas modelis, ar nebuvo toks asmuo kurstomas, provokuojamas padaryti nusikaltimą, – baudžiamajoje byloje sprendžia šių bylų nagrinėjantis teismas.

Visai kitokia yra asmenų, kuriems taikomas modelis, padėtis. Jie daro nusikaltimus, suvokia savo veikų pavojingumą ir priešingumą teisei, žino arba turi ir gali žinoti, kad visuomenė ir valstybė netoleruoja ir draudžia tokias veikas, o už jų padarymą yra nustatytos kriminalinės bausmės. Tie asmenys žino, kad jų atžvilgiu gali būti panaudotos įvairios operatyvinės veiklos formos, taigi ir modelis. Be to, asmuo, darantis nusikaltimą, visada gali savo noru atsakyti jį baigti <...>.

Pažymėtina, kad modelio sankcionavimas – tai ne leidimas nusikalsti. Prokuroras sankcionuoja ne nusikaltimą, bet tik nusikaltimo požymių turinčios veikos imitaciją ir tik siekiant išaiškinti nusikaltimą ir jį padariusį asmenį. <...>

<...>

Atlikdami nusikaltimo požymių turinčius veiksmus operatyvinės veiklos slaptieji dalyviai negali naudoti fizinės ar psichinės prievartos prieš įtariamus nusikaltimų darymu asmenis, daryti jiems kitokio aktyvaus spaudimo, jų kurstyti, provokuoti padaryti nusikaltimą. Taigi taikant modelį

turi būti laikomasi [įstatymo] reikalavimų ir neperžengiamos [įstatymu] leistos ir modeliu nustatytos elgesio ribos. <...>

Modelis yra atliekamas slapta, t. y. nežinant asmeniui, kuriam jis taikomas, nes priešingu atveju jis būtų neveiksmingas. Asmenys, kurių atžvilgiu yra atliekami nusikaltimo požymių turintys, tačiau teisėti veiksmai, realią galimybę skųsti jiems atrodančius nepagrįstus ir neteisėtus operatyvinės veiklos slaptųjų dalyvių veiksmus įgyja tik tuomet, kai sužino apie jiems taikomą modelį, tačiau tai pateisinama. <...>

<...>

Konstitucinis Teismas pažymi, kad modelio taikymas tiriant nusikaltimą nevaržo teismo nepriklausomumo ir bešališkumo baudžiamosios bylos procese. <...>

<...>

<...> Respublikos Prezidento atžvilgiu negali būti taikomos jokios operatyvinės veiklos formos, taip pat ir nusikalstamą veiką imituojantis elgesio modelis.

<...>

Seimo nario imuniteto apimtis yra siauresnė negu Respublikos Prezidento: esant Seimo sutikimui, Seimo narys gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Todėl Konstitucijos nuostatomis nėra draudžiamas toks teisinis reguliavimas, kuriuo nustatyta, jog taikyti modelį ir kitas operatyvinės veiklos formas Seimo nario atžvilgiu gali būti leidžiama taip pat, kaip ir kitiems asmenims.

Nusikalstamai veikai netaikomas žmogaus privataus gyvenimo apsaugos principas

Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas

<...> asmuo, darydamas nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, neturi ir negali tikėtis privatumo. Žmogaus privataus gyvenimo apsaugos ribos baigiasi tada, kai jis savo veiksmais nusikalstamai ar kitaip neteisėtai pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei.

<...>

<...> žmogaus privataus gyvenimo apsaugos ribos baigiasi tada, kai jis nusikalstamais veiksmais pažeidžia teisės saugomus interesus. <...>

<...>

<...> nusikalstamai veikai netaikomas žmogaus privataus gyvenimo apsaugos principas.

Įstatymo nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės (Konstitucijos 7 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 7 straipsnio 3 dalį įstatymo nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės. Lietuvos Respublikos įstatymai, uždraudžiantys tam tikras veikas ir nustatantys atsakomybę už jų padarymą, visuomenei yra prieinami ir žinomi. Visi įstatymai ir teisės aktai oficialiai skelbiami valstybės laikraštyje „Valstybės žinios“. Todėl preziumuojama, jog kiekvienas asmuo, pažeisdamas įstatymuose nustatytus draudimus, supranta, kad tai sukels atitinkamą valstybės teisėsaugos institucijų reakciją, suvokia, kad už padarytą nusikaltimą valstybės jam taikomos priemonės bus griežtos, jomis bus koreguojamas, trukdomas ar stabdomas jo neteisėtas elgesys.

Administracinio teisės pažeidimo padarymo įrankio ar tiesioginio objekto konfiskavimas

Konstitucinio Teismo 2000 m. liepos 5 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas 1997 m. balandžio 8 d. nutarime konstatavo, kad atsižvelgiant į saugomų visuomeninių santykių reikšmę administracinio teisės pažeidimo padarymo įrankio ar tiesioginio objekto konfiskavimas administracinių teisės pažeidimų bylose neprieštaruja Konstitucijai.

Draudimas versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius (Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 31 straipsnyje yra įtvirtinta nuostata, draudžianti versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius. Baudžiamuosiuose įstatymuose yra nusta-

tytos normos, leidžiančios liudytojui šiuo pagrindu atsisakyti duoti parodymus. Tačiau jeigu šie asmenys, žinodami turį teisę atsisakyti duoti parodymus, sutiko juos duoti kaip liudytojai ar nukentėjusieji, bet vėliau tyčia davė melagingus parodymus, jie taip pat gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn.

Seimo diskrecija nustatyti atsakomybę už teisės pažeidimus (Konstitucijos 67 straipsnio 2 punktas)

Žr. 5. Seimas, 5.2. Seimo funkcijos ir įgaliojimai, 5.2.2. Įstatymų leidyba, 5.2.2.2. Įstatymų leidėjo prerogatyvos, 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas.

Atsakomybės už teisės pažeidimus proporcingumas

Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas

Teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti.

<...>

Esminę reikšmę turi tai, ar <...> administracinės atsakomybės visuminis teisinis reguliavimas yra toks, kuris sudaro teises prielaidas ne tik nubausti asmenį, bet nubausti jį teisingai: ar <...> administracinės nuobaudos yra proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimų pobūdžiui ir siekiamiems tikslams, ar nuobaudos yra diferencijuotos taip, kad jas taikant būtų galima atsižvelgti į teisės pažeidimo pobūdį, ar teismams yra nustatyta teisė, atsižvelgiant į atsakomybę lengvinančias ir kitas aplinkybes, skirti mažesnę nuobaudą nei sankcijoje numatytoji minimali ir kt.

<...>

<...> teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai reiškia ir tai, kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, tarp teisės pažeidimų ir už šiuos pažeidimus nustatytų nuobaudų turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija). Šie principai neleidžia nustatyti už teisės pažeidimus tokių nuobaudų, taip pat ir tokio dydžio baudų, kurios būtų akivaizdžiai neproporcingos (neadekvačios) teisės pažeidimui bei siekiamam tikslui.

Bausmė skiriama ir taikoma tik remiantis įstatymu (Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 11 d. nutarimas

Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalyje nustatyta: „Bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu.“

Ši Konstitucijos nuostata reiškia, kad bausmė gali būti skiriama ir taikoma remiantis ne bet kokių teisės aktu, o tik įstatymu. Taip sudaromos teisinės prielaidos užtikrinti veiksmingą asmenų, kuriems skiriamos ar taikomos bausmės, teisių ir laisvių apsaugą.

Valstybės pareiga užtikrinti visuomenės saugumą; įstatymų leidėjo įgaliojimai nustatyti ginklų ir šaudmenų patekimo į civilinę apyvartą, laikymo, naudojimo sąlygas ir tvarką

Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d. nutarimas

Pagal Konstituciją valstybės valdžios ir valdymo institucijos turi pareigą užtikrinti visuomenės saugumą ir viešąją tvarką, saugoti asmenį nuo kėsಿನimosi į jo gyvybę bei sveikatą, ginti žmogaus teises ir laisves.

Pabrėžtina, kad ginklai bei šaudmenys gali kelti pavojų viešajai tvarkai ir visuomenės saugumui, žmonių gyvybei ar sveikatai, todėl įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į būtinumą užtikrinti visuomenės saugumą ir viešąją tvarką, ginti žmogaus teises ir laisves, turi įgaliojimus nustatyti ginklų ir šaudmenų patekimo į civilinę apyvartą, jų laikymo, naudojimo, leidimų įsigyti ginklų išdavimo sąlygas ir tvarką.

<...>

<...> Tiek, kiek būtina visuomenės saugumui ir viešajai tvarkai užtikrinti, žmogaus teisėms ir laisvėms ginti, tam tikroms asmenų kategorijoms gali būti nustatytos skirtingos leidimų įsigyti ginklų išdavimo sąlygos.

Nekaltumo prezumpcija (Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalis)*Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d. nutarimas*

Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad „asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu“.

Nekaltumo prezumpcija yra pamatinis teisingumo vykdymo baudžiamųjų bylų procese principas, viena iš svarbiausių žmogaus teisių ir laisvių garantijų.

Dvigubo baudimo draudimas (*non bis in idem*) (Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalis)*Konstitucinio Teismo 2001 m. gegužės 7 d. nutarimas*

Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje nustatyta: „Niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą.“

Ši Konstitucijos nuostata, kaip ir kitų Konstitucijos 31 straipsnio dalių normos, yra skirtos teisingumo principų įgyvendinimui baudžiamojoje teisenoje (Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 10 d. nutarimas).

Kartu pažymėtina, kad Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalies nuostatoje atsispindi teisės principas *non bis in idem*: asmuo negali būti baudžiamas antrą kartą už tą patį teisės pažeidimą. Minėtas principas nereiškia, kad už teisės pažeidimą asmeniui apskritai negali būti taikomos skirtingos teisinės atsakomybės rūšys, taip pat kad už nusikaltimą jam negali būti taikoma pagrindinė ir papildoma bausmė, o už administracinį teisės pažeidimą – pagrindinė ir papildoma administracinė nuobauda.

Dvigubo baudimo draudimas (*non bis in idem*) (Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalis)*Konstitucinio Teismo 2001 m. spalio 2 d. nutarimas*

Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje nustatyta: „Niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą.“

Šioje Konstitucijos nuostatoje įtvirtintas konstitucinis principas *non bis in idem* reiškia draudimą bausti antrą kartą už tą patį nusikaltimą. Šis konstitucinis principas taikytinas ir kitų padarytų teisės pažeidimų atžvilgiu (Konstitucinio Teismo 2001 m. gegužės 7 d. nutarimas).

Atsakomybės už teisės pažeidimus proporcingumas*Konstitucinio Teismo 2001 m. spalio 2 d. nutarimas*

Įstatymų leidėjas, nustatydamas administracinę atsakomybę už teisės pažeidimus, privalo laikytis Konstitucijoje įtvirtintų principų. Visa teisės sistema turi būti grindžiama konstituciniu teisinės valstybės principu, kuris suponuoja ir nustatytos teisinės atsakomybės proporcingumą.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi asmens varžyti akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti. Teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai reiškia ir tai, „kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, tarp teisės pažeidimų ir už šiuos pažeidimus nustatytų nuobaudų turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija). Šie principai neleidžia nustatyti už teisės pažeidimus tokių nuobaudų, kurios būtų akivaizdžiai neproporcingos teisės pažeidimui bei siekiamam tikslui“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas).

Taigi įstatymu nustatant atsakomybę, taip pat jos įgyvendinimą, turi būti išlaikoma teisinga pusiausvyra tarp visuomenės ir asmens interesų, kad būtų išvengta nepagrįsto asmens teisių ribojimo. Remiantis šiuo principu įstatymais asmens teisės gali būti apribotos tik tiek, kiek yra būtina viešiesiems interesams ginti, tarp pasirinktų priemonių ir siekiamo teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo privalo būti protingas santykis. Šiam tikslui pasiekti gali būti nustatytos tokios priemonės, kurios būtų pakankamos ir ribotų asmens teises ne daugiau negu yra būtina.

Nusikaltimų užkardymas, tyrimas, nustatymas – viešasis interesas ir valstybės nuolatinė funkcija*Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas*

Nusikaltimų užkardymas, tyrimas, nustatymas yra valstybės nuolatinė funkcija, kuri turi būti finansuojama valstybės lėšomis.

<...>

Pagal Konstituciją valstybė turi užtikrinti visuomenės saugumą ir viešąją tvarką. <...> nusi-
kaltimų užkardymas, tyrimas, nustatymas yra viešasis interesas, todėl teisėsaugos institucijų, vyk-
dančių minėtą funkciją, normaliai veiklai užtikrinti reikalinga informacija turi būti teikiama neat-
lygintinai. Tą suponuoja ir konstitucinis atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės
valstybės siekis.

**Telekomunikacijų operatorių pareiga užtikrinti techninę galimybę operatyvinės veiklos
subjektams kontroliuoti telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinį**

Žr. 2. Asmens konstitucinis statusas, 2.2. Pilietinės (asmens) teisės ir laisvės, 2.2.5. Nuosavy-
bės teisė, 2.2.5.1. Nuosavybės teisės apsauga, 2002 m. rugšėjo 19 d. nutarimas.

Konstituciniai baudžiamosios atsakomybės pagrindai (Konstitucijos 31 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 31 straipsnio nuostatos aiškintinos atsižvelgiant į tai, kad Konstitucijoje
įtvirtintas teisinės valstybės principas, taip pat į tai, kad Konstitucijoje yra įtvirtintos žmogaus
teisės ir laisvės, kitos konstitucinės vertybės ir jos turi būti saugomos ir ginamos. Viena iš žmogaus
teisių ir laisvių, kitų konstitucinių vertybių apsaugos ir gynimo priemonių yra baudžiamoji atsako-
mybė už nusikalstamas veikas.

Teisinėje valstybėje įstatymų leidėjas turi teisę ir kartu pareigą įstatymais uždrausti veikas,
kuriomis daroma esminė žala asmenų, visuomenės ar valstybės interesams arba keliama grėsmė,
kad tokia žala atsirastų; įstatymuose apibrėžiama, kokios veikos pripažįstamos nusikalstamomis, ir
nustatomos bausmės už jų padarymą; jais asmenys ir visuomenė saugomi nuo nusikalstamų kėsi-
nimųsi grasinant bausmėmis ir nustatomi pagrindai, kuriais remiantis nusikalte asmenys yra bau-
dziami norint juos pataisyti (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas).

<...> Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalis, pagal kurią bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik
remiantis įstatymu, *inter alia* reiškia, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą įstaty-
mu nustatyti, kokios veikos yra nusikalstamos, taip pat baudžiamąją atsakomybę už tokias veikas.
Nustatydamas, kokios veikos yra nusikalstamos, taip pat baudžiamąją atsakomybę už jas, jis yra
saistomas Konstitucijoje įtvirtinto prigimtinio teisingumo ir proporcingumo principų, kitų teisinės
valstybės reikalavimų.

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas baudžiamajame įstatyme nusikalstamomis gali įvardyti
tik tas veikas, kurios yra iš tikrųjų pavojingos ir kuriomis daroma didelė žala asmens, visuomenės
ir valstybės interesams.

Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalis, pagal kurią bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik re-
miantis įstatymu, reiškia ir tai, kad įstatymų leidėjas bausmes, skiriamas už nusikalstamas veikas,
ir šių bausmių dydžius turi nustatyti tik įstatymu; bausmės turi būti nustatytos už kiekvieną nusi-
kalstamą veiką.

Konstitucijoje įtvirtintas prigimtinio teisingumo principas suponuoja tai, kad baudžiamaja-
me įstatyme nustatytos bausmės turi būti teisingos. Teisingumo ir teisinės valstybės konstituci-
niai principai *inter alia* reiškia, kad valstybės taikomos priemonės turi būti adekvačios siekiamam
tikslui. Taigi bausmės turi būti adekvačios nusikalstamoms veikoms, už kurias jos nustatytos; už
nusikalstamas veikas negalima nustatyti tokių bausmių ir tokių jų dydžių, kurie būtų akivaizdžiai
neadekvatūs nusikalstamai veikai ir bausmės paskirčiai. Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstitucijos
21 straipsnio 3 dalį draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip
pat nustatyti tokias bausmes. Bausmės ir jų dydžiai baudžiamajame įstatyme turi būti diferencijuo-
jami atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pavojingumą.

**Bausmės turi būti tokios, kad teismas galėtų vykdyti teisingumą (Konstitucijos
109 straipsnis)**

Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 109 straipsnį teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai (1 da-
lis), teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi (2 dalis), teisėjai, nagrinėdami

bylas, klauso tik įstatymo (3 dalis). Todėl baudžiamajame įstatyme nustatytos bausmės ir jų sistema turi būti tokios, kad teismas, skirdamas bausmes, galėtų vykdyti teisingumą.

Pagal Konstituciją baudžiamajame įstatyme negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo (bausmių ar jų dydžių), kad teismas, atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes ir taikydamas baudžiamąjį įstatymą, negalėtų individualizuoti bausmės, skiriamos konkrečiam asmeniui už konkrečią nusikalstamą veiką.

Įstatymų leidėjas, turėdamas konstitucinius įgaliojimus nustatyti bausmes už nusikalstamas veikas ir šių bausmių dydžius, turi pareigą nustatyti bausmių už tam tikras nusikalstamas veikas aukštutines ribas. Baudžiamajame įstatyme nenustatčius bausmės, skiriamos už konkrečią nusikalstamą veiką, aukštutinės ribos, būtų sudarytos prielaidos skirti ir taikyti nepagrįstai dideles bausmes ir šitaip pažeisti žmogaus teises ir laisves. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas taip pat gali nustatyti bausmių už tam tikras nusikalstamas veikas žemutines ribas.

Įvardydamas tam tikras veikas kaip nusikalstamas ir nustatydamas bausmių už šias veikas aukštutines ir žemutines ribas, įstatymų leidėjas gali naudoti įvairius minėtų bausmių dydžių įtvirtinimo būdus, taip pat ir tokį, kai žemutinė ir aukštutinė bausmės riba nurodoma baudžiamojo įstatymo normos, nustatančios atsakomybę už tam tikros nusikalstamos veikos padarymą, sankcijoje.

Įstatymų leidėjas, pasirinkęs tokį sankcijos už nusikalstamą veiką padarymą konstravimo būdą, kai pačiame atsakomybę už nurodytą nusikalstamą veiką nustatančiame straipsnyje yra nustatyta tokia minimali laisvės atėmimo bausmė, kuri yra griežta, kartu turi įstatymu nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį teismas, skirdamas bausmę už šią nusikalstamą veiką, turi turėti galimybę atsižvelgti į visas baudžiamąją atsakomybę lengvinančias bylos aplinkybes, taip pat ir į tas, kurios nėra *expressis verbis* nurodytos įstatyme, ir paskirti švelnesnę negu įstatymo numatyta bausmę.

<...>

Pažymėtina, kad konstitucinė teisė į teisingą teismą *inter alia* reiškia ne tik tai, kad teismo proceso metu turi būti laikomasi baudžiamojo proceso teisės principų ir normų, bet ir tai, kad baudžiamajame įstatyme nustatyta ir teismo paskirta bausmė turi būti teisinga; baudžiamajame įstatyme turi būti numatytos visos galimybės teismui, atsižvelgus į visas bylos aplinkybes, asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, paskirti teisingą bausmę. Neteisingos bausmės paskyrimas reikštų, kad yra pažeidžiama asmens teisė į teisingą teismą, taigi ir Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis bei konstitucinis teisinės valstybės principas.

Švelnesnės bausmės skyrimas

Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, baudžiamajame įstatyme tam tikras veikas įvardydamas kaip nusikalstamas ir nustatydamas bausmes už jas bei šių bausmių žemutinę ribą, turi įgaliojimus nustatyti ir pagrindus, kuriems esant gali būti skiriama švelnesnė negu įstatymo numatyta bausmė.

<...>

<...> įstatymų leidėjas, pasirinkęs tokį sankcijos už nusikalstamą veiką padarymą konstravimo būdą, kai pačiame atsakomybę už nurodytą nusikalstamą veiką nustatančiame straipsnyje yra nustatyta tokia minimali laisvės atėmimo bausmė, kuri yra griežta, kartu turi įstatymu nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį teismas, skirdamas bausmę už šią nusikalstamą veiką, turi turėti galimybę atsižvelgti į visas baudžiamąją atsakomybę lengvinančias bylos aplinkybes, taip pat ir į tas, kurios nėra *expressis verbis* nurodytos įstatyme, ir paskirti švelnesnę negu įstatymo numatyta bausmę.

<...> Konstitucijoje yra įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės, kitos konstitucinės vertybės ir jos turi būti saugomos ir ginamos, <...> viena iš žmogaus teisių ir laisvių, kitų konstitucinių vertybių apsaugos ir gynimo priemonių yra baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamas veikas. Todėl švelnesnė negu įstatymo numatyta bausmės skyrimas yra ne taisyklė, bet išimtis – švelnesnę negu įstatymo numatyta bausmę teismas gali skirti tik esant ypatingoms atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms, į kurias neatsižvelgus įstatyme nustatyta bausmė, jeigu ji būtų paskirta, būtų akivaizdžiai neteisinga. Teismas turi pareigą švelnesnės negu įstatymo numatyta bausmės skyrimo institutą taikyti itin atidžiai ir atsargiai, kad nebūtų pažeisti nukentėjusio asmens, visuomenės ir valstybės interesai. Kiekvienu konkrečiu atveju teismo sprendimas skirti švelnesnę negu įstatymo numatyta

bausmę turi būti motyvuotas. Nepagrįstai ir (arba) nemotyvuotai paskyrus švelnesnę negu įstatymo numatyta bausmę teisingumas nebūtų įvykdytas. Tai prieštarautų teisingumui, konstituciniam teisinės valstybės principui.

Baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamas veikas

Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas

Nusikaltimai – tai teisės pažeidimai, kuriais šiurkščiausiai pažeidžiamos konstitucinės žmonių teisės ir laisvės, kitos konstitucinės vertybės. Baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamas veikas yra viena iš žmogaus teisių ir laisvių, kitų konstitucinių vertybių apsaugos ir gynimo priemonių (Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas).

Teisinėje valstybėje įstatymų leidėjas turi teisę ir kartu pareigą įstatymais uždrausti veikas, kuriomis daroma esminė žala asmenų, visuomenės ar valstybės interesams arba keliami grėsmė, kad tokia žala atsiras, ir įstatymu nustatyti sankcijas už tokių veikų padarymą.

Dvigubo baudimo draudimas (*non bis in idem*) (Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas

Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalies nuostatoje atsispindi teisės principas *non bis in idem*: asmuo negali būti baudžiamas antrą kartą už tą patį teisės pažeidimą (Konstitucinio Teismo 2001 m. gegužės 7 d. nutarimas).

Atsakomybės už teisės pažeidimus proporcingumas

Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2000 m. gruodžio 6 d. nutarime konstatavo, kad teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, jos turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti.

<...>

<...> konstitucinis teisingumo principas reikalauja nustatomas nuobaudas diferencijuoti taip, kad jas taikant būtų galima atsižvelgti į teisės pažeidimo pobūdį, į atsakomybę lengvinančias ir kitas aplinkybes, kad atsižvelgiant į tai būtų galima skirti mažesnę nuobaudą nei sankcijoje numatytoji minimali ir kt.

Nustatydamas sankcijų už įstatymų pažeidimus dydžius, įstatymų leidėjas yra saistomas teisingumo ir teisinės valstybės konstitucinių principų, kitų konstitucinių reikalavimų. Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai reiškia ir tai, kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, tarp teisės pažeidimų ir už šiuos pažeidimus nustatytų nuobaudų turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija). Šie principai neleidžia nustatyti už teisės pažeidimus tokių nuobaudų, taip pat ir tokio dydžio baudų, kurios būtų akivaizdžiai neproporcingos (neadekvačios) teisės pažeidimui bei siekiamam tikslui (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d., 2001 m. spalio 2 d. nutarimai). Taigi vadovaujantis konstituciniais teisingumo ir teisinės valstybės principais įstatymuose už įstatymų pažeidimus nustatomos baudos turi būti tokio dydžio, koks yra būtinas siekiant teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo – užtikrinti įstatymų laikymąsi, nustatytų pareigų vykdymą.

<...>

<...> įstatymų leidėjas, nustatydamas <...> sankciją už teisės pažeidimą, kartu turi įstatymu nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį teismas ar kita institucija, skirdama nuobaudą už teisės pažeidimą, turi turėti galimybę atsižvelgti į visas bylos aplinkybes ir paskirti švelnesnę negu įstatymo numatytoji nuobaudą.

Nekaltumo prezumpcija (Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas

Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu.“

Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija yra viena svarbiausių teisingumo vykdymo demokratinėje teisinėje valstybėje garantijų. Tai pamatinis teisingumo vykdymo baudžiamųjų bylų procese principas, svarbi žmogaus teisių ir laisvių garantija. Asmuo laikomas nepadariusiu nusikaltimo, kol jo kaltumas nebus įrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Nekaltumo prezumpcija neatskiriamai siejasi su kitų žmogaus konstitucinių teisių ir laisvių, taip pat įgytų teisių, gerbimu ir apsauga. Ypač svarbu, kad nekaltumo prezumpcijos laikytųsi valstybės institucijos ir pareigūnai. Pažymėtina, kad viešieji asmenys, kol asmens kaltumas padarius nusikaltimą nebus įstatymo nustatyta tvarka įrodytas ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, apskritai turi susilaikyti nuo asmens įvardijimo kaip nusikaltėlio. Priešingu atveju galėtų būti pažeisti žmogaus orumas ir garbė, galėtų būti pakenkta asmens teisėms ir laisvėms.

Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos nekaltumo prezumpcijos negalima aiškinti vien lingvistiškai, kaip susijusios vien su teisingumo vykdymu baudžiamųjų bylų procese. Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija, ją vertinant kitų Konstitucijos nuostatų kontekste, turi ir platesnį turinį, ji negali būti siejama vien su baudžiamaisiais teisiniais santykiais.

Bausmė skiriama ir taikoma tik remiantis įstatymu (Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas

Aiškindamas Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalies, pagal kurią bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu, turinį, Konstitucinis Teismas 2003 m. birželio 10 d. nutarime pažymėjo, jog ši dalis *inter alia* reiškia, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymu nustatyti, kokios veikos yra nusikalstamos, taip pat baudžiamąją atsakomybę už tokias veikas. Nustatydamas, kokios veikos yra nusikalstamos, taip pat baudžiamąją atsakomybę už jas, įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijoje įtvirtintų prigimtinio teisingumo ir proporcingumo principų, kitų teisinės valstybės reikalavimų. Pagal Konstituciją teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai (Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis). Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalies nuostatos suponuoja tai, kad tik teismas įstatymo nustatyta tvarka turi išimtinę teisę išspręsti asmens kaltumo (ar nekaltumo) klausimą ir paskirti įstatymo nustatytą bausmę.

<...> ribojant bei mažinant nusikalstamumą taikomos ne tik represinės, bet ir prevencinės priemonės. <...> nors nusikalstamumo ribojimo bei mažinimo represinių ir prevencinių priemonių galutinis tikslas yra tas pats – jomis siekiama šalinti nusikalstamumą, jos turi objektyvių skirtumų, jų taikymo pagrindai, poveikio kryptys, tiesioginė paskirtis, turinys, taip pat taikymo teisinės pasekmės skiriasi. Represinėmis priemonėmis yra reaguojama į jau padarytą nusikaltimą ir siekiama atgrasyti nusikaltusius bei kitus asmenis nuo naujų nusikalstamų kėsinimųsi, o prevencinėmis priemonėmis siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, kurių padarymo tikimybė būtų didesnė, jeigu tokių priemonių nebūtų imtasi. <...> asmeniui, padariusiam nusikaltimą, gali būti skiriama bausmė, tuo tarpu prevencinės poveikio priemonės nėra bausmės, jų paskirtis – neleisti asmeniui nusikalsti ir šitaip apsaugoti ir viešąjį interesą.

Nusikaltimai; valstybės priedermė užtikrinti veiksmingą apsaugą nuo nusikalstamų kėsinimųsi

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas

Nusikaltimai – tai teisės pažeidimai, kuriais itin šurkščiai pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, kitos Konstitucijos saugomos ir ginamos vertybės. Valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą, todėl vykdydama savo funkcijas ir veikdama visos visuomenės interesais valstybė turi priedermę užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno žmogaus ir visos visuomenės veiksmingą apsaugą *inter alia* nuo nusikalstamų kėsinimųsi.

Konstitucijoje įtvirtintas neigiamas požiūris į nusikaltimus kaip į socialinį blogį atsispindi įvairiuose Konstitucijos straipsniuose, *inter alia* tuose, kuriuose tiesiogiai vartojamos „nusikaltimo“, „nusikalstamų veiksmų“, „nusikaltėlio“ sąvokos. Antai pagal Konstitucijos 24 straipsnio 2 dalį be gyventojų sutikimo įeiti į būstą neleidžiama kitaip, kaip *inter alia* įstatymo nustatyta tvarka tada,

kai reikia sulaikyti nusikaltėlių; pagal Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalį laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija; pagal Konstitucijos 27 straipsnį žmogaus įsitikinimais, praktikuojama religija ar tikėjimu negali būti pateisinamas *inter alia* nusikaltimas; pagal Konstitucijos 31 straipsnį asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu (1 dalis), asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo būtų viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas (2 dalis), bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu (3 dalis), niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą (4 dalis), asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat teisė turėti advokatą (5 dalis); vienas iš Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų aukščiausiųjų valstybės pareigūnų pašalinimo iš pareigų (Seimo nario mandato panaikinimo) pagrindų yra „paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas“.

Užtikrinti kiekvieno žmogaus ir visos visuomenės saugumą nuo nusikaltimų – valstybės priedermė ir vienas iš jos prioritetinių uždavinių, nes nusikaltimais ne tik yra pažeidžiamos asmens teisės ir laisvės, kitos Konstitucijos saugomos ir ginamos vertybės, bet ir daromas neigiamas poveikis gyvenimo sąlygoms, žmonių gyvenimo lygiui, kėsinamasi į valstybės ir visuomenės gyvenimo pagrindus. Jeigu valstybė nesiimtų deramų veiksmų, kuriais siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, būtų griaukiamas pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais, didėtų nepagarba teisinei tvarkai, įvairiems socialiniams institutams. Todėl pagal Konstituciją valstybė – visos visuomenės organizacija, privalanti garantuoti viešąjį interesą, turi ne tik teisę, bet ir priedermę imtis įvairių teisėtų priemonių, užkertančių kelią nusikaltimams, ribojančių bei mažinančių nusikalstamumą. Valstybės nustatytos ir taikomos priemonės turi būti veiksmingos.

Demokratinėje teisinėje valstybėje įstatymų leidėjas turi teisę ir kartu pareigą įstatymais uždrausti veikas, kuriomis daroma esminė žala asmenų, visuomenės ar valstybės interesams arba keliami grėsmė, kad tokia žala atsiras. Pagal Konstituciją apibrėžti, kokios veikos yra nusikalstamos, taip pat nustatyti baudžiamąją atsakomybę už tokias veikas galima tik įstatymu. Pažymėtina, kad nusikalstamomis veikomis įstatyme gali būti pripažintos tik tokios veikos, kurios iš tikrųjų yra pavojingos ir kuriomis iš tikrųjų yra daroma žala asmens, visuomenės, valstybės interesams arba dėl šių veikų kyla grėsmė, kad tokia žala bus padaryta.

Nusikalstamumo ribojimo bei mažinimo represinės ir prevencinės priemonės

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas

Įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į nusikaltimų keliamą grėsmę, nusikaltimų mastą, paplitimą, dinamiką, struktūrą, taip pat į įvairius kriminogeninius veiksnius, turi pareigą nustatyti priemones, kurių paskirtis – apsaugoti asmenį, visuomenę ir valstybę nuo nusikalstamų kėsinimūsi. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi teisę pasirinkti įvairias nusikalstamumo ribojimo bei mažinimo priemones, nustatyti jų taikymo sąlygas ir tvarką. Tai darydamas įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos.

Siekiant riboti nusikalstamumą bei jį mažinti taikytinos ir teisinės, ir neteisinės (organizacinės, ekonominės ir kt.) priemonės. <...> nusikalstamumo ribojimo bei mažinimo teisinės priemonės skiriasi ir pagal tai, ar jomis reaguojama į jau padarytą nusikaltimą ir siekiama atgrasyti nusikaltusius asmenis bei kitus asmenis nuo naujų nusikalstamų kėsinimūsi (represinės priemonės), ar siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, kurių padarymo tikimybė būtų didesnė, jeigu tokių priemonių nebūtų imtasi (prevencinės priemonės).

Nusikalstamumo ribojimo bei mažinimo represinės priemonės apima *inter alia* tai, kad įstatymuose apibrėžiama, kokios veikos yra nusikalstamos, ir nustatomos bausmės už jų padarymą. Šiomis priemonėmis ne tik siekiama nustatyti asmenų, kaltų padarius nusikaltimą, nubaudimo teisinius pagrindus, bet ir – grasinant bausmėmis ir nustatant nusikaltusių asmenų nubaudimo teisinius pagrindus – kiekvienas asmuo, visa visuomenė, valstybė yra saugomi nuo nusikalstamų kėsinimūsi. Pagal Konstituciją valstybė persekioja nusikaltimus padariusius asmenis, jų kaltumas yra įrodinėjamas įstatymo nustatyta tvarka, o už padarytus nusikaltimus jiems yra skiriamos įstatymo numatytos bausmės.

Ribojant bei mažinant nusikalstamumą turi būti taikomos ne tik represinės, bet ir prevencinės priemonės. Konstitucinis Teismas 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime pabrėžė veiksmingai įgyvendinamų įvairių prevencinių priemonių sistemos svarbą užkertant kelią nusikaltimams. Minėta, kad prevencinėmis priemonėmis siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, kurių padarymo tikimybė būtų didesnė, jeigu tokių priemonių nebūtų imtasi.

Pažymėtina, kad nors nusikalstamumo ribojimo bei mažinimo represinių ir prevencinių priemonių galutinis tikslas yra tas pats – jomis siekiama šalinti nusikalstamumą, jos turi objektyvių skirtumų, jų taikymo pagrindai, poveikio kryptys, tiesioginė paskirtis, turinys, taip pat taikymo teisinės pasekmės skiriasi. Represinėmis priemonėmis yra reaguojama į jau padarytą nusikaltimą ir siekiama atgrasyti nusikaltusius asmenis bei kitus asmenis nuo naujų nusikalstamų kėsinių, o prevencinėmis priemonėmis siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, kurių padarymo tikimybė būtų didesnė, jeigu tokių priemonių nebūtų imtasi. <...> asmeniui, padariusiam nusikaltimą, gali būti skiriama bausmė, tuo tarpu prevencinės poveikio priemonės nėra bausmės, jų paskirtis – neleisti asmeniui nusikalsti ir šitaip apsaugoti ir viešąjį interesą. Be to, taip galiausiai yra saugomas ir pats asmuo, kuris, sprendžiant iš teisėtai gautų duomenų, būtų linkęs nusikalsti, jeigu nuo to nebūtų prevenciškai atgrasytas. Pažymėtina ir tai, kad prevencinės priemonės, kuriomis siekiama riboti ir mažinti nusikalstamumą, paprastai siejasi su tam tikru žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimo ribojimu, kuriuo, pabrėžtina, negali būti paneigta pati šių teisių ir laisvių esmė.

Minėti objektyvūs represinių ir prevencinių priemonių skirtumai lemia ir jų teisinio reguliavimo ypatumus.

Ypatingas organizuotų nusikalstamų grupių (susivienijimų) pavojingumas; valstybės pareiga sukurti veiksmingą organizuoto nusikalstamumo ribojimo ir mažinimo priemonių sistemą

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas

<...> ypatingą pavojų asmeniui, jo teisėms ir laisvėms, visuomenei, valstybei kelia organizuotos nusikalstamos grupės (susivienijimai), jų daromi nusikaltimai arba tai, kad tokius nusikaltimus ketinama daryti.

Pažymėtina, kad daugelis ypač pavojingų nusikaltimų, kaip antai terorizmas, prekyba žmonėmis, nusikalstama prekyba ginklais ir narkotikais, pinigų plovimas, finansiniai nusikaltimai, nusikaltimai, susiję su korupcija, yra dažnai padaroma būtent organizuotų nusikalstamų grupių (susivienijimų). Jeigu nebūtų užkertamas kelias organizuotam nusikalstamumui, jeigu organizuotos nusikalstamos grupės (susivienijimai) nebūtų persekiojamos, iškiltų grėsmė konstitucinėms vertybėms, *inter alia* asmens teisėms ir laisvėms, Konstitucijoje įtvirtintiems visuomenės gyvenimo teisiniams pagrindams, valstybei, kaip visos visuomenės organizacijai, visai visuomenei.

<...>

<...> Lietuva, kaip demokratinė teisinė valstybė ir tarptautinės bendruomenės narė, <...> turi priedermę nustatyti ir taikyti tiek represines, tiek prevencines priemones, adekvačias organizuoto nusikalstamumo keliamai grėsmei. Vertinant šias priemones apskritai pažymėtina, kad klaidinga būtų aiškinti, esą veiksmingų, o prireikus – ir gana griežtų organizuoto nusikalstamumo ribojimo ir mažinimo priemonių nustatyti ar taikyti neleidžia prigimtinio žmogaus teisių ir laisvių pobūdžio konstitucinis pripažinimas, platus Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus prigimtinių teisių ir laisvių katalogas, kiti konstituciniai institutai. Priešingai – valstybei, kaip visos visuomenės organizacijai, tenkanti priedermė apsaugoti asmenį ir visuomenę nuo nusikaltimų keliamos grėsmės įpareigoja ją nustatyti ir ryžtingai taikyti veiksmingas nusikalstamumo, taigi ir organizuoto nusikalstamumo, ribojimo ir mažinimo priemones.

Šiame kontekste pabrėžtina, kad Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia demokratinės teisinės valstybės samprata, kai valstybė ne tik siekia saugoti ir ginti asmenį ir visuomenę nuo nusikaltimų ir kitų pavojingų teisės pažeidimų, bet ir sugeba tai daryti veiksmingai. Tokia valstybė privalo sukurti ir veiksmingai taikyti nusikalstamumo, ypač organizuoto, mažinimo ir ribojimo priemonių sistemą, apimančią ir organizuoto nusikalstamumo keliamai grėsmei adekvačias prevencines poveikio priemones. Kitaip nebūtų įgyvendinta pagal Konstituciją valstybei tenkanti pareiga už-

tikrinti kiekvieno žmogaus ir visos visuomenės saugumą, konstitucinėmis vertybėmis grindžiamą teisinę tvarką.

Kita vertus, Konstitucijoje įtvirtinta siekiančios saugoti ir ginti bei sugebančios apsaugoti asmenį ir visuomenę nuo nusikaltimų ir kitų pavojingų teisės pažeidimų demokratinės teisinės valstybės samprata negali būti pagrindas pažeisti žmogaus teises ir laisves, suvaržyti jas labiau negu reikia visuomenei svarbiems teisėtiems tikslams pasiekti arba tokiais suvaržymais paneigti žmogaus teisių ir laisvių esmę. Todėl prevencinės priemonės, kuriomis siekiama riboti ir mažinti nusikalstamumą, taigi ir organizuotą nusikalstamumą, turi būti nustatomos įstatymu, kuriame turi būti numatyti šių priemonių taikymo pagrindai ir tikslai; įstatymu taip pat turi būti įtvirtinta įvairių prevencinių poveikio priemonių skyrimo ir taikymo kontrolės sistema, apimanti *inter alia* teisinę kontrolę bei asmens teisę kreiptis į teismą dėl savo teisių pažeidimo.

<...>

<...> organizuotas nusikalstamumas yra socialinis blogis, todėl atitinkamų prevencinių poveikio priemonių nustatymas yra objektyvus visuomenės poreikis.

Prevencinių priemonių, kuriomis siekiama riboti ir mažinti organizuotą nusikalstamumą, nustatymas ir taikymas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas

<...> sprendžiant, ar įstatymas, kuriuo ribojamas asmens teisių ir laisvių įgyvendinimas, nepažeidžia konstitucinio proporcingumo principo, kaip vieno iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų, būtina įvertinti, ar įstatyme numatytos priemonės atitinka teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, ar šios priemonės yra būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir ar šios priemonės nevaržo asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti.

<...> jurisdikcinės ir kitos teisę taikančios institucijos, taikydamos prevencines priemones, kuriomis siekiama riboti ir mažinti organizuotą nusikalstamumą, susijusias su kai kurių asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo ribojimu, kiekvienu atveju turi išsamiai įvertinti konkrečią situaciją, ištirti visas turinčias reikšmės aplinkybes, išsiaiškinti, ar negalima tų pačių tikslų pasiekti neribojant asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo, o paaiškėjus, kad toks ribojimas yra būtinas minėtiems prevencinių priemonių taikymo tikslams pasiekti, užtikrinti, kad šių teisių ir laisvių įgyvendinimas nebūtų apribotas labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti. To nepadarius, galėtų būti pažeistos asmens teisės ir laisvės.

<...>

<...> tais atvejais, kai iš įstatymų nustatyta tvarka gautų duomenų apie asmenų ryšius su organizuotomis nusikalstamomis grupėmis, nusikalstamais susivienijimais ar jų nariais yra pakankamas pagrindas manyti, kad šie asmenys gali daryti pavojingiausias nusikaltimus, t. y. kai tam tikra asmenų veikla, ryšiai liudija apie iškilusią grėsmę konstitucinėms vertybėms, *inter alia* žmogaus teisėms ir laisvėms, konstitucinei santvarkai, visuomenės, valstybės saugumui, viešajai tvarkai, įstatymu gali būti nustatomos prevencinės priemonės, numatančios tam tikrą šių asmenų elgesio kontrolę. Prevencinės priemonės, kuriomis siekiama riboti ir mažinti organizuotą nusikalstamumą, savaime nelaikytinos konstituciškai nepagrįstu žmogaus teisės į privatumą ribojimu, tačiau tik tuo atveju, jeigu jos nustatytos įstatymu, jeigu jos yra būtinos demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti Konstitucijos ginamas ir saugomas vertybes, jeigu jomis nėra paneigiama žmogaus teisės į privatumą prigimtis bei esmė, taip pat jeigu jos yra proporcingos siekiamam tikslui, kurio negalima pasiekti kitu būdu. Jurisdikcinės ir kitos teisę taikančios institucijos, taikydamos minėtas prevencines priemones, kiekvienu atveju turi įvertinti konkrečią situaciją, ištirti visas turinčias reikšmės aplinkybes, išsiaiškinti, ar negalima tų pačių tikslų pasiekti neįsiterpiančiam į privatą žmogaus, šeimos gyvenimą ir neapribojant žmogaus teisės į privatumą labiau negu būtina minėtam visuomenei reikšmingam ir konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti.

Kad asmuo nepatirtų savavališko ir nepagrįsto teisės į privatumą suvaržymo, prevencinės poveikio priemonės, kuriomis įsiterpiama į žmogaus teisės į privatą gyvenimą įgyvendinimą, gali būti skiriamos tik įstatyme nustatytais pagrindais, laikantis įstatyme nustatytos tvarkos ir numatant asmens teisę paskirtą prevencinę poveikio priemonę apskusti teismui.

<...>

<...> Prevencinės priemonės, kuriomis siekiama riboti ir mažinti organizuotą nusikalstamumą, savaime nelaiikytinos nepagrįstu asmens kilnojimosi laisvės, taip pat teisės pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, teisės laisvai išvykti iš Lietuvos ribojimu, tačiau tik tuo atveju, jeigu jos nustatytos įstatymu, jeigu jos yra būtinos demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti Konstitucijos ginamas ir saugomas vertybes, jeigu jomis nėra paneigiama asmens kilnojimosi laisvės, taip pat teisės pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, laisvai išvykti iš Lietuvos prigimtis bei esmė, taip pat jeigu jos yra proporcingos siekiamam tikslui, kurio negalima pasiekti kitu būdu. Jurisdikcinės ir kitos teisę taikančios institucijos, taikydamos minėtas prevencines priemones, kiekvienu atveju turi įvertinti konkrečią situaciją, iširti visas turinčias reikšmės aplinkybes, išsiaiškinti, ar negalima tų pačių tikslų pasiekti neįsiterpiant į asmens kilnojimosi laisvę, taip pat į teisę pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, teisę laisvai išvykti iš Lietuvos ir asmens kilnojimosi laisvės, taip pat teisės pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, laisvai išvykti iš Lietuvos neapribojant labiau negu būtina minėtam visuomenei reikšmingam ir konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti.

<...>

<...> prevencinėmis poveikio priemonėmis, skirtomis keliui organizuotam nusikalstamumui užkirsti, negalima apriboti žmogaus teisės laisvai pasirinkti darbą ir verslą.

<...>

<...> taikant [įstatyme] numatytas prevencines poveikio priemones būtina paisyti konstitucinio proporcingumo principo, t. y. kad turi būti parinktos tokios prevencinės poveikio priemonės ir jos turi būti taikomos tik tokiu mastu, koks yra būtinas siekiant visuomenei reikšmingų teisėtų tikslų.

Atsakomybės už teisės pažeidimus proporcingumas

Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimas

<...> kaip 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, nustatant teisinius apribojimus bei atsakomybę už teisės pažeidimus privalu paisyti protingumo reikalavimo, taip pat proporcingumo principo, pagal kurį nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui.

Teisingumo ir teisinės valstybės principai; atsakomybės už teisės pažeidimus proporcingumas

Žr. 1. Konstitucinės santvarkos pagrindai, 1.3. Atvira, teisinga, darni pilietinė visuomenė ir teisinė valstybė, 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimas.

Atsakomybės už teisės pažeidimus proporcingumas; sankcijų už teisės pažeidimus diferencijavimas (individualizavimas)

Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimas

Konstitucinis teisingumo principas reikalauja nustatomas sankcijas už teisės pažeidimus (taigi ir skiriamas administracines nuobaudas, pinigines baudas) diferencijuoti taip, kad jas taikant būtų galima atsižvelgti į teisės pažeidimo pobūdį, į atsakomybę lengvinančias ir kitas aplinkybes, kad atsižvelgiant į tai būtų galima skirti mažesnę nuobaudą nei sankcijoje numatytoji minimali (Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas).

Jeigu įstatyme nėra nustatyti diferencijuoti piniginių baudų dydžiai, bet yra įtvirtintos išties didelės griežtai apibrėžto dydžio piniginės baudos, ir jeigu galimybė diferencijuoti teisinę atsakomybę už atitinkamą teisės pažeidimą nekyla iš atitinkamo įstatymo ir kitų įstatymų, skiriant piniginę baudą nebelieka galimybės jos dydį individualizuoti atsižvelgus į pažeidimo pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, atsakomybę lengvinančias ir kitas aplinkybes (dėl kurių atitinkama piniginė bauda teisės pažeidėjui būtų akivaizdžiai per didelė, nes neproporcinga

(neadekvati) padarytam teisės pažeidimui, ir dėl to neteisinga); toks teisinis reguliavimas nesiderintų su Konstitucijoje įtvirtintais teisingumo ir teisinės valstybės principais.

<...> nuo konstitucinio teisingumo principo, vadinasi, ir nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, būtų nukrypta ir tuo atveju, jeigu įstatyme būtų įtvirtintos ne griežtai apibrėžto dydžio pinigines baudos už teisės pažeidimus, bet tokios minimalios ir maksimalios pinigines baudos, kurios leistų tam tikru mastu individualizuoti skiriamos pinigines baudos dydį, tačiau šios pinigines baudos teisės pažeidėjams vis tiek būtų griežtos, t. y. būtų išties didelės, ir jeigu taikant šias sankcijas – skiriant pinigines baudas nebūtų galima atsižvelgti į teisės pažeidimo pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, atsakomybę lengvinančias bei kitas aplinkybes (dėl kurių atitinkama pinigine bausme teisės pažeidėjui būtų akivaizdžiai per didelė, nes neproporcinga (neadekvati) padarytam teisės pažeidimui, ir dėl to neteisinga) ir teisės pažeidėjui skirti mažesnę pinigine bausme nei įstatyme įtvirtintos sankcijos žemutinę ribą.

Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 109 straipsnį teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai (1 dalis), teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi (2 dalis), teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo (3 dalis). <...> įstatymuose nustatytos nuobaudos ir jų sistema turi būti tokios, kad teismas, skirdamas nuobaudas, galėtų įvykdyti teisingumą.

Esminę reikšmę turi tai, kad įstatymų leidėjas, pasirinkęs tokį sankcijos – pinigines baudos už teisei priešingą veiką padarymą konstravimo būdą, kai pačiame teisei atsakomybę už nurodytą teisei priešingą veiką nustatančiame straipsnyje yra nustatyta tokia pinigine bausme, kuri yra išties didelė, t. y. tokia sankcija, kuri teisės pažeidėjams yra griežta, kartu turi įstatymu nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad teismas, taikydamas sankciją už šią teisei priešingą veiką – skirdamas pinigine bausme, galėtų atsižvelgti į visas atsakomybę lengvinančias aplinkybes, taip pat ir į tas, kurios nėra *expressis verbis* nurodytos įstatyme, ir jeigu yra tokių atsakomybę lengvinančių ar kitų aplinkybių, dėl kurių atitinkama pinigine bausme teisės pažeidėjui būtų akivaizdžiai per didelė, nes neproporcinga (neadekvati) padarytam teisės pažeidimui, ir dėl to neteisinga, paskirti jam mažesnę negu įstatymo nustatytoji pinigine bausme.

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad teismas, pagal įstatymą priimančias sprendimą dėl pinigines baudos už teisės pažeidimą skyrimo, apskritai negalėtų, atsižvelgdamas į pažeidimo pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, atsakomybę lengvinančias ir kitas aplinkybes (dėl kurių atitinkama pinigine bausme teisės pažeidėjui būtų akivaizdžiai per didelė, nes neproporcinga (neadekvati) padarytam teisės pažeidimui, ir dėl to neteisinga) ir vadovaudamasis teisingumo, protingumo kriterijais, individualizuoti įstatyme įtvirtintos išties didelės pinigines baudos, t. y. griežtos (teisės pažeidėjams) nuobaudos, dydžio ir teisės pažeidėjui skirti mažesnės pinigines baudos nei įstatyme įtvirtinta minimali pinigine bausme (sankcijos žemutinę ribą) arba griežtai apibrėžto dydžio pinigine bausme. Taip būtų suvaržytas teismo galios – apriboti Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje įtvirtinti teismo išimtiniai įgaliojimai vykdyti teisingumą, taip pat sudarytos prielaidos pažeisti subjekto konstitucines teises, *inter alia* asmens konstitucinę teisę į teisingą teismą.

Procesinės garantijos asmenims, traukiamiems teisinėn atsakomybėn

Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimas

<...> jei tam tikros įstatymuose nustatytos sankcijos savo dydžiu (griežtumu) prilygsta kriminalinėms bausmėms, nesvarbu, kokiai teisinei atsakomybės rūšiai (baudžiamajai, administracinei, drausminei ar kitai teisei atsakomybei) šios sankcijos būtų priskirtos ir nesvarbu, kaip atitinkamos sankcijos būtų vadinamos įstatymuose, įstatymuose būtina turi būti nustatytos tokios procesinės garantijos asmenims, traukiamiems teisinėn atsakomybėn pagal atitinkamus įstatymus, kurios kyla iš Konstitucijos, *inter alia* iš jos 31 straipsnio. Šiame kontekste pabrėžtina, kad Konstitucijos 31 straipsnio nuostatos negali būti aiškinamos kaip skirtos tik asmenims, traukiamiems baudžiamajon atsakomybėn.

Šio imperatyvo negalima nepaisyti ir tais atvejais, kai įstatymuose nustatomos tam tikros sankcijos, kurios, nors įstatymuose ir vadinamos „ekonominėmis sankcijomis“, pagal savo turinį ir kitus požymius yra priskirtinos administracinės teisinės atsakomybės institutui, tačiau savo

dydžiu (griežtumui) prilygsta kriminalinėms bausmėms. Tokiais atvejais minėtos iš Konstitucijos kylančios procesinės garantijos asmenims, traukiamiems administracinėn teisinėn atsakomybėn, gali būti nustatytos įstatymuose, įtvirtinančiuose pačias šias sankcijas, ir (arba) kituose įstatymuose, reglamentuojančiuose subjektų (taip pat ir ūkio subjektų) administracinę teisinę atsakomybę, administracinį procesą (*inter alia* administracinių bylų teiseną), įstatymuose, reglamentuojančiuose teismų veiklą, kituose įstatymuose.

Dvigubo baudimo draudimas (*non bis in idem*) (Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalis); veikos pakartotinumai

Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas

Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje nustatyta: „Niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą.“

Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje įtvirtintas principas *non bis in idem*. Šis konstitucinis principas reiškia draudimą bausti antrą kartą už tą pačią teisei priešingą veiką – už tą patį nusikaltimą, taip pat už tą patį teisės pažeidimą, kuris nėra nusikaltimas (Konstitucinio Teismo 2001 m. gegužės 7 d., 2001 m. spalio 2 d. nutarimai).

Minėtas konstitucinis principas nereiškia, kad už teisės pažeidimą asmuo apskritai negali būti traukiamas skirtingų rūšių teisinėn atsakomybėn (Konstitucinio Teismo 2001 m. gegužės 7 d. nutarimas).

Konstitucinis principas *non bis in idem* savaime nepaneigia galimybės asmeniui taikyti ne vieną, bet daugiau tos pačios rūšies (t. y. apibrėžiamų tos pačios teisės šakos normomis) sankcijų už tą patį pažeidimą, pavyzdžiui, pagrindinę ir papildomą bausmę arba pagrindinę ir papildomą administracinę nuobaudą.

Konstitucinis principas *non bis in idem* reiškia *inter alia* tai, kad jeigu asmuo už teisei priešingą veiką buvo patrauktas ne baudžiamojon, bet administracinėn atsakomybėn, t. y. jam buvo pritaikyta sankcija – paskirta nuobauda ne kaip už nusikaltimą, bet kaip už administracinį teisės pažeidimą, jis už tą veiką negali būti traukiamas dar ir baudžiamojon atsakomybėn.

Paminėtina ir tai, kad konstitucinis principas *non bis in idem* negali būti aiškinamas taip, esą jis neleidžia asmens persekioti ir nubausti už teisės pažeidimą, dėl kurio šio asmens atžvilgiu buvo pradėtas teisinis persekiojimas, tačiau tas persekiojimas buvo nutrauktas tokiais pagrindais, kurie įstatymuose nustatyta tvarka vėliau buvo pripažinti nepagrįstais ir (arba) neteisėtais, ir asmuo nebuvo patrauktas teisinėn atsakomybėn – jam nebuvo pritaikyta sankcija (paskirta bausmė arba nuobauda).

Asmens atleidimas įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka nuo vienos rūšies teisinės atsakomybės savaime negali būti kliūtis spręsti klausimą dėl jo patraukimo įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka kitos rūšies teisinėn atsakomybėn.

<...> Konstitucijoje įtvirtintas principas *non bis in idem* nereiškia, kad teisės sistemoje negali būti įtvirtintas pakartotinumai institutas; taip pat pažymėtina, kad pakartotinumai institutas apima ir tokį teisinį reguliavimą, kai asmeniui, vėl padariusiam tos pačios rūšies teisės pažeidimą, t. y. pažeidusiam tą pačią ar kitą įstatyme nurodytą tos pačios teisės šakos normą, ta aplinkybė, kad šis teisės pažeidimas yra padarytas pakartotinai (taigi liudija, kad tas asmuo yra labiau linkęs nepaisyti teisės reikalavimų), yra inkriminuojama kaip aplinkybė, dėl kurios asmuo už šį vėl padarytą teisės pažeidimą gali būti traukiamas kitokion, griežtesnėn tos pačios rūšies teisinėn atsakomybėn, t. y. jam už šį pažeidimą gali būti taikoma kitokia, griežtesnė sankcija – skiriama kitokia, griežtesnė bausmė arba nuobauda nei asmeniui, padariusiam tokią pat veiką pirmąkart.

Tačiau pabrėžtina, kad konstitucinis principas *non bis in idem* neleidžia pakartotinumai (aptariamuoju aspektu) traktuoti kaip aplinkybės, kuriai esant už tam tikrus teisės pažeidimus nustatytos administracinės teisinės atsakomybės rūšis gali būti pakeista baudžiamąja atsakomybe dėl to, kad asmuo, už atitinkamą teisės pažeidimą jau buvęs nubaustas administracine nuobauda, vėl padarė administracinį teisės pažeidimą.

<...>

<...> įstatymuose įtvirtindamas pakartotinumai (aptariamuoju aspektu) institutą, įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, gali pasirinkti įvairius teisinio teksto konstravimo būdus. An-

tai įstatymuose gali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kai pakartotinumą (aptariamuoju aspektu) yra traktuojamas kaip atitinkamos rūšies teisinę atsakomybę už vėl padarytą formaliai tokį patį, kaip ir ankstesnysis, teisės pažeidimą sunkinanti aplinkybė, o atitinkamame įstatymo straipsnyje (jo dalyje) nėra nurodomas formaliai kitas tos pačios rūšies teisės pažeidimas. Bet įstatymų leidėjui nėra draudžiama įstatymu nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad pakartotinumą (aptariamuoju aspektu) būtų traktuojamas kaip formaliai kitą tos pačios rūšies (t. y. tos pačios teisės šakos normomis apibrėžiamą) teisės pažeidimą kvalifikuojanti aplinkybė ir vėl padarytas tos pačios rūšies (toks pat, kaip ir ankstesnysis, arba kitas tos pačios teisės šakos normomis apibrėžiamas) teisės pažeidimas atitinkamame įstatymo straipsnyje (jo dalyje) būtų įvardijamas kaip formaliai kitas tos pačios rūšies teisės pažeidimas.

Taigi konstitucinis principas *non bis in idem* nereiškia, kad įstatymu negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmens, jau bausto už teisės pažeidimą, vėl padarytas toks pat teisės pažeidimas būtų kvalifikuojamas pagal kitą tos pačios teisės šakos normą, numatančią formaliai kitą teisės pažeidimą, o asmeniui už tokią pat pakartotinai padarytą teisei priešingą veiką būtų taikoma kitokia, griežtesnė sankcija nei asmeniui, padariusiam tokią veiką pirmąkart. Toks įstatyme nustatytas teisinis reguliavimas, kai tam tikros rūšies teisės pažeidimo pakartotinis padarymas (tos pačios arba kitos įstatyme nurodytos tos pačios teisės šakos nuostatos pažeidimas) yra traktuojamas kaip formaliai kitą teisei priešingą veiką kvalifikuojanti aplinkybė, kuri lemia, kad asmuo gali būti traukiamas kitokion, griežtesnėn teisinėn atsakomybėn, t. y. jam už šį teisės pažeidimą gali būti taikoma kitokia, griežtesnė sankcija – skiriama kitokia, griežtesnė bausmė arba nuobauda nei asmeniui, padariusiam tokią pat veiką pirmąkart, nevertintinas kaip sudarantis teisinės prielaidas asmenį antrąkart bausti už tą pačią veiką – anksčiau padarytą teisės pažeidimą.

Kartu pabrėžtina, kad negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad traukiant asmenį teisinėn atsakomybėn už pakartotinai padarytą teisės pažeidimą pakartotinumą (aptariamuoju aspektu) būtų traktuojamas ir kaip formaliai kitą tos pačios rūšies teisės pažeidimą kvalifikuojanti aplinkybė, ir kaip teisinę atsakomybę už šį, formaliai kitą, teisės pažeidimą sunkinanti aplinkybė. Toks teisinis reguliavimas nukryptų nuo Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje įtvirtinto principo *non bis in idem*.

Teisinės atsakomybės už teisei priešingas veikas nustatymas

Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas

Demokratinėje teisinėje valstybėje įstatymų leidėjas turi teisę ir kartu pareigą įstatymais uždrausti veikas, kuriomis daroma esminė žala asmenų, visuomenės ar valstybės interesams arba keliami grėsmė, kad tokia žala atsiras (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d., 2003 m. birželio 10 d., 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimai).

Įstatymuose nustatydamas, kokios veikos yra priešingos teisei, taip pat nustatydamas teisinę atsakomybę už teisei priešingas veikas, įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją. Ši diskrecija apima ir diskreciją nustatyti aplinkybes, lemiančias tai, kokios sankcijos turi būti taikomos už teisės pažeidimus. <...>

<...>

Pažymėtina, kad konstitucinis teisinės valstybės principas būtų pažeistas, jeigu: 1) įstatyme būtų nustatyta teisinė atsakomybė už tokią veiką, kuri nėra pavojinga visuomenei ir dėl to teisiškai nedraustina; 2) įstatyme būtų nustatyta tokia griežta sankcija (teisinė atsakomybė) už teisei priešingą veiką, kad pagal ją skiriama bausmė arba nuobauda teisės pažeidėjui būtų akivaizdžiai per didelė, nes neproporcinga (neadekvati) padarytam teisės pažeidimui, ir dėl to neteisinga; 3) asmenys, traukiami teisinėn atsakomybėn, negalėtų pasinaudoti tam tikromis teisėmis (*inter alia* teise į tinkamą teisinį procesą), kurias jie turi pagal Konstituciją, ir (arba) negalėtų pasinaudoti tam tikromis teisėmis, kurias pagal įstatymus turi kiti asmenys, esantys analogiškoje padėtyje, – antruoju atveju būtų pažeistas ir konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas, taigi ir Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalis.

Siekiant užkirsti kelią neteisėtoms veikoms ne visuomet yra tikslinga atitinkamas veikas pripažinti nusikaltimais ir taikyti už jas pačias griežčiausias priemones – kriminalines bausmes; kiekvieną kartą, kai reikia spręsti, pripažinti veiką nusikaltimu ar kitokiu teisės pažeidimu, labai svarbu įvertinti, kokių rezultatų galima pasiekti kitomis, nesusijusiomis su kriminalinių bausmių

taikymu priemonėmis, *inter alia* administracinėmis sankcijomis (Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas).

Taigi įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, *inter alia* iš jos kylančio teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaravimo imperatyvų, gali pasirinkti, kurios teisės šakos normomis apibrėžti tam tikrus teisės pažeidimus ir kokias sankcijas (baudžiamąsias, administracines ar kt.) už juos nustatyti.

Vertinant, ar teisinė atsakomybė priskirtina administracinei, ar baudžiamajai teisei, pabrėžtina, kad tarp administracinės ir baudžiamosios teisinės atsakomybės esama nemaža panašumų, bet yra ir esminių skirtumų. Administracinių teisės pažeidimų ir nusikalstamų veikų pavojingumas yra nevienodas, skiriasi ir patraukimo administracinėn arba baudžiamojon atsakomybėn padariniai. Administracinės nuobaudos gali būti panašios į kriminalines bausmes (Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas). Tačiau pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas turi siekti tarpšakinio administracinių ir baudžiamųjų sankcijų suderinamumo.

Asmenų, traukiamų administracinėn teisinėn atsakomybėn, ir asmenų, traukiamų baudžiamojon teisinėn atsakomybėn, teisinė padėtis negali nesiskirti, nes skiriasi pats šios teisinės atsakomybės pagrindas: pirmieji yra padarę administracinius teisės pažeidimus <...>, o antrieji – nusikaltimus ar kitus teisės pažeidimus, apibrėžtus baudžiamajame įstatyme. Įvairių rūšių teisinės atsakomybės už teisės pažeidimus įtvirtinimas savaime negali būti pagrindu kvestionuoti atitinkamo įstatymuose nustatyto teisinio reguliavimo atitiktį konstituciniams lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams. Taigi vien tai, kad įstatymuose tam tikros teisei priešingos veikos apibrėžiamos kaip administraciniai teisės pažeidimai (net jeigu už juos nustatytos administracinės nuobaudos savo griežtumu prilygsta kriminalinėms bausmėms), o kitos – kaip nusikaltimai ar kitos baudžiamuosius įstatymus pažeidžiančios veikos, savaime nereiškia, kad yra nukrypstama nuo konstitucinių teisinės valstybės ar asmenų lygiateisiškumo principų.

Atsakomybės už teisės pažeidimus proporcingumas; sankcijų už teisės pažeidimus diferencijavimas (individualizavimas)

Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas

Nustatant sankcijas už teisės pažeidimus privalu paisyti konstitucinio teisinės valstybės principo, *inter alia* proporcingumo, teisingumo, proporcingumo reikalavimų. Iš Konstitucijos kylantis proporcingumo principas reiškia, kad nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimai). Už teisės pažeidimus negalima nustatyti tokių bausmių arba nuobaudų (*inter alia* ir tokių jų dydžių), kurios būtų akivaizdžiai neproporcingos (neadekvačios) teisės pažeidimams ir bausmės ar nuobaudos paskirčiai. Tad įstatymuose sankcijos turi būti konstruojamos taip, kad jas taikant būtų galima atsižvelgti į teisės pažeidimo pobūdį, į atsakomybę lengvinančias ir kitas aplinkybes, idant skiriama bausmė arba nuobauda nebūtų neteisinga, neadekvati padarytam teisės pažeidimui.

Pažymėtina, kad griežtų (teisės pažeidėjams) sankcijų už teisės pažeidimus (*inter alia* didelių piniginių baudų už administracinius teisės pažeidimus) įtvirtinimas įstatyme savaime (neįvertinus atitinkamo teisės pažeidimo pobūdžio, pavojingumo (sunkumo), masto, kitų požymių, kitų aplinkybių) negali būti aiškinamas kaip neteisingas ar neadekvatus tiems teisės pažeidimams.

<...>

Skiriama bausmė arba nuobauda turi būti teisinga. Pagal Konstituciją teismas, taikydamas sankciją už teisės pažeidimą, turi turėti galimybę atsižvelgti į visas atsakomybę lengvinančias aplinkybes, taip pat ir į tas, kurios nėra *expressis verbis* nurodytos įstatyme, ir paskirti teisės pažeidėjui švelnesnę negu įstatymo numatyta sankcija bausmę arba nuobaudą. Pasirinkęs tokį sankcijos – piniginės baudos už teisei priešingos veikos padarymą konstravimo būdą, kai pačiame teisingo atsakomybę už nurodytą teisei priešingą veiką nustatančiame straipsnyje yra nustatyta tokia pinigine

bauda, kuri yra išties didelė, t. y. tokia sankcija, kuri teisės pažeidėjams yra griežta, įstatymų leidėjas kartu turi įstatymu nustatyti ir tokią teisinį reguliavimą, kad teismas, taikydamas sankciją už šią teisę priešingą veiką – skirdamas piniginę baudą, galėtų atsižvelgti į visas atsakomybę lengvinančias aplinkybes, taip pat ir į tas, kurios nėra *expressis verbis* nurodytos įstatyme, ir jeigu yra tokių atsakomybę lengvinančių ar kitų aplinkybių, dėl kurių atitinkama pinigine bausme teisės pažeidėjui būtų akivaizdžiai per didelė, nes neproporcinga (neadekvati) padarytam teisės pažeidimui, ir dėl to neteislinga, paskirti jam mažesnę negu įstatymo nustatytoji piniginę baudą – mažesnę piniginę baudą nei įstatyme įtvirtinta minimali pinigine bausme (sankcijos žemutinė riba) arba griežtai apibrėžto dydžio pinigine bausme (Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d., 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimai). Mažesnės negu įstatymo nustatytos pinigines baudos skyrimas turi būti ne taisyklė, bet išimtis – ją teismas gali skirti tik esant ypatingoms atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms, kitoms aplinkybėms, į kurias neatsižvelgus įstatyme nustatyto dydžio pinigine bausme, jeigu ji būtų paskirta, būtų akivaizdžiai neteislinga. Teismas, skirdamas mažesnes negu įstatymo numatytas pinigines bausmas, tai turi daryti itin atidžiai ir atsargiai, kad nebūtų pažeisti asmens, visuomenės, valstybės interesai.

Procesinės garantijos asmenims, traukiamiems teisinėn atsakomybėn

Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas

<...> jei tam tikros įstatymuose nustatytos sankcijos savo dydžiu (griežtumu) prilygsta kriminalinėms bausmėms, nesvarbu, kokiai teisinės atsakomybės rūšiai (administracinei, drausminei ar kitai) šios sankcijos būtų priskirtos, ir nesvarbu, kaip jos būtų vadinamos įstatymuose, įstatymuose būtina turi būti nustatytos tokios procesinės garantijos asmenims, traukiamiems teisinėn atsakomybėn pagal atitinkamus įstatymus, kurios kyla iš Konstitucijos, *inter alia* iš jos 31 straipsnio, kurio nuostatos negali būti aiškinamos kaip skirtos tik asmenims, traukiamiems baudžiamojon atsakomybėn (Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimas). Minėtos iš Konstitucijos kylančios procesinės garantijos – tai teismo nepriklausomumas ir nešališkumas, nekaltumo prezumpcija, draudimas versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ir artimuosius giminaičius, sankcijos taikymas (bausmės arba nuobaudos skyrimas) tik remiantis įstatymu, draudimas bausti antrą kartą už tą pačią teisę priešingą veiką (*non bis in idem*), teisė į gynybą nuo asmens sulaikymo arba pirmosios apklausos momento, teisė turėti advokatą, rungimosi principas teismo procese, asmens, nemokančio lietuvių kalbos, teisė dalyvauti teisminiuose veiksmuose per vertėją ir kt.

Nusikaltimai; valstybės priedermė užtikrinti veiksmingą apsaugą nuo nusikalstamų kėsinių

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

<...> Konstitucijos preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis suponuoja tai, kad privalu stengtis užtikrinti, kad kiekvienas asmuo ir visa visuomenė būtų saugūs nuo nusikalstamų kėsinių (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas).

Nusikaltimai – tai teisės pažeidimai, kuriais itin šurkščiai pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, kitos Konstitucijos saugomos ir ginamos vertybės, daromas neigiamas poveikis gyvenimo sąlygoms, žmonių gyvenimo lygiui, kėsiniams į valstybės ir visuomenės gyvenimo pagrindus (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d., 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimai). Valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą, todėl vykdydama savo funkcijas ir veikdama visos visuomenės interesais valstybė turi priedermę užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno asmens ir visos visuomenės veiksmingą apsaugą *inter alia* nuo nusikalstamų kėsinių (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas). Jeigu valstybė nesiimtų deramų veiksmų, kuriais siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, būtų griunamas pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais, didėtų nepagarba teisei tvarkai, įvairiems socialiniams institutams. Todėl pagal Konstituciją valstybė – visos visuomenės organizacija, privalanti garantuoti viešąjį interesą, turi ne tik teisę, bet ir priedermę imtis įvairių teisėtų priemonių, užkertančių kelią nusikaltimams, ribojančių bei mažinančių nusikalstamumą (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas).

Valstybės nustatytos ir taikomos priemonės, užkertančios kelią nusikaltimams, ribojančios bei mažinančios nusikalstamumą, turi būti veiksmingos (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas). Pažymėtina ir tai, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia demokratinės teisinės valstybės samprata, kad valstybė ne tik siekia saugoti ir ginti asmenį ir visuomenę nuo nusikaltimų ir kitų pavojingų teisės pažeidimų, bet ir sugeba tai daryti veiksmingai (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas).

Asmens ir visuomenės apsaugai ir gynimui nuo nusikalstamų kėsinių skirti išteklių (materialiniai, žmogiškieji ir kt.) turi būti skirstomi ir naudojami racionaliai.

Baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamas veikas

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

Demokratinėje teisinėje valstybėje įstatymų leidėjas turi teisę ir kartu pareigą įstatymais uždrausti veikas, kuriomis daroma esminė žala asmenų, visuomenės ar valstybės interesams arba keliama grėsmė, kad tokia žala atsiras. Pagal Konstituciją apibrėžti, kokios veikos yra nusikalstamos, taip pat nustatyti baudžiamąją atsakomybę už tokias veikas galima tik įstatymu. Nusikalstamomis veikomis įstatymu gali būti pripažintos tik tokios veikos, kurios iš tikrųjų yra pavojingos ir kuriomis iš tikrųjų yra daroma žala asmens, visuomenės, valstybės interesams arba dėl šių veikų kyla grėsmė, kad tokia žala bus padaryta (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas).

Įstatymų leidėjas, reguliuodamas santykius, susijusius su baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamas veikas nustatymu, turi plačią diskreciją, jis *inter alia* gali, atsižvelgdamas į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes, įtvirtinti diferencijuotą teisinį reguliavimą ir nustatyti skirtingą baudžiamąją atsakomybę už atitinkamas nusikalstamas veikas. Tačiau ši įstatymų leidėjo diskrecija nėra absoliuti: įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* iš Konstitucijos kylančių teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaravimo imperatyvų.

Nekaltumo prezumpcija (Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

Reguliuojant baudžiamąjį proceso santykius turi būti paisoma ir Konstitucijoje įtvirtinto nekaltumo prezumpcijos imperatyvo. Šio konstitucinio imperatyvo turi būti laikomasi ne tik nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme, bet ir per ikiteisminį tyrimą. Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, nekaltumo prezumpcija yra viena svarbiausių teisingumo vykdymo demokratinėje teisinėje valstybėje garantijų, kartu ir svarbi žmogaus teisių ir laisvių garantija (Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d., 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimai). Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas nėra įrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 29 d. nutarime pabrėžė, jog ypač svarbu, kad nekaltumo prezumpcijos laikytųsi valstybės institucijos ir pareigūnai, kad viešieji asmenys, kol asmens kaltumas padarius nusikaltimą nebus įstatymo nustatyta tvarka įrodytas ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, apskritai turi susilaikyti nuo asmens įvardijimo kaip nusikaltėlio – priešingu atveju galėtų būti pažeista žmogaus orumas ir garbė, pakenkta įvairioms asmens teisėms ir laisvėms.

<...>

<...> jeigu procesiniuose dokumentuose vartojamos formuluotės būtų tokios, kad sudarytų prielaidas pažeisti asmens konstitucines teises ar laisves, *inter alia* jo nekaltumo prezumpciją, toks asmuo turi turėti teisę ginti savo pažeistas teises ir teisėtus interesus teisme.

Teisinės atsakomybės už teisei priešingas veikas nustatymas

Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. sprendimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, *inter alia* iš jos kylančio teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaravimo imperatyvų, gali pasirinkti, kurios teisės šakos normomis apibrėžti tam tikrus teisės pažeidimus ir kokias sankcijas (baudžiamąsias, administracines ar kt.) už juos nustatyti, kad nustatant sankcijas už teisės pažeidimus privalu paisyti konstitucinio teisinės valstybės principo, *inter alia* protingumo, teisingumo,

proporcingumo reikalavimų, taip pat kad įstatymų leidėjas turi siekti tarpšakinio administracinių ir baudžiamųjų sankcijų suderinamumo (Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas). Administracinių ir baudžiamųjų sankcijų tarpšakinis nesuderinamumas gali apsunkinti teisingumo principo įgyvendinimą (Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas).

Kartu pažymėtina, kad, kaip savo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, įvairių rūšių teisinės atsakomybės už teisės pažeidimus įtvirtinimas savaime negali būti pagrindu kvestionuoti atitinkamo įstatymuose nustatyto teisinio reguliavimo atitiktį konstituciniams lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams; vien tai, kad įstatymuose tam tikros teisei priešingos veikos apibrėžiamos kaip administraciniai teisės pažeidimai (net jeigu už juos nustatytos administracinės nuobaudos savo griežtumu prilygsta kriminalinėms bausmėms), o kitos – kaip nusikaltimai ar kitos baudžiamuosius įstatymus pažeidžiančios veikos, savaime nereiškia, kad yra nukrypstama nuo konstitucinių teisinės valstybės ar asmenų lygiateisiškumo principų.

Nekaltumo prezumpcija (Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2007 m. sausio 16 d. nutarimas

Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta: „Asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu.“

Šioje konstitucinėje nuostatoje yra įtvirtintas nekaltumo prezumpcijos principas.

Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs, jog Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija yra viena svarbiausių teisingumo vykdymo demokratinėje teisinėje valstybėje garantijų, kartu ir svarbi žmogaus teisių ir laisvių garantija, jog ypač svarbu, kad nekaltumo prezumpcijos laikytųsi valstybės institucijos ir pareigūnai, jog viešieji asmenys, kol asmens kaltumas padarius nusikaltimą nebus įstatymo nustatyta tvarka įrodytas ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, apskritai turi susilaikyti nuo asmens įvardijimo kaip nusikaltėlio – priešingu atveju galėtų būti pažeista žmogaus orumas ir garbė, pakenkta įvairioms asmens teisėms ir laisvėms.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos nekaltumo prezumpcijos negalima aiškinti vien lingvistiškai, kaip susijusios vien su teisingumo vykdymu baudžiamųjų bylų procese, kad Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija, vertinama kitų Konstitucijos nuostatų kontekste, turi ir platesnį turinį, ji negali būti siejama vien su baudžiamaisiais teisiniais santykiais (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai).

Valstybės priedermė užtikrinti veiksmingą apsaugą nuo nusikaltimų ir kitų pavojingų teisės pažeidimų

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas

Demokratinėje teisinėje valstybėje įstatymų leidėjas turi teisę ir kartu pareigą įstatymais uždrausti veikas, kuriomis daroma esminė žala asmenų, visuomenės ar valstybės interesams arba keliami grėsmė, kad tokia žala atsiras (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d., 2003 m. birželio 10 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimai). Įstatymuose nustatydamas, kokios veikos yra priešingos teisei, taip pat nustatydamas teisinę atsakomybę už teisei priešingas veikas, įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją. Atsižvelgdamas į įvairius svarbius veiksnius, jis gali ir keisti atitinkamą teisinį reguliavimą.

Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia demokratinės teisinės valstybės samprata, kai valstybė ne tik siekia saugoti ir ginti asmenį ir visuomenę nuo nusikaltimų ir kitų pavojingų teisės pažeidimų, bet ir sugeba tai daryti veiksmingai (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai).

Dvigubo baudimo draudimas (*non bis in idem*) (Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalis)

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas

<...> kaip savo aktuose yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, konstitucinis principas *non bis in idem* reiškia draudimą bausti antrą kartą už tą pačią teisei priešingą veiką – už tą patį nusikaltimą, taip pat už tą patį teisės pažeidimą, kuris nėra nusikaltimas (Konstitucinio Teismo 2001 m. gegužės 7 d., 2001 m. spalio 2 d., 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimai). Tačiau šis konstitucinis prin-

cipas nereiškia, kad už teisės pažeidimą asmuo apskritai negali būti traukiamas skirtingų rūšių teisinėn atsakomybėn (Konstitucinio Teismo 2001 m. gegužės 7 d., 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimai). Be to, konstitucinis principas *non bis in idem* savaime nepaneigia galimybės taikyti asmeniui ne vieną, bet daugiau tos pačios rūšies (t. y. apibrėžiamų tos pačios teisės šakos normomis) sankcijų už tą patį pažeidimą, pavyzdžiui, pagrindinę ir papildomąją bausmę arba pagrindinę ir papildomąją administracinę nuobaudą (Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas).

<...> konstitucinis principas *non bis in idem* nedraudžia taikyti asmeniui uždraudimo sankciją – prevencinio poveikio priemonę kartu su kita administracine nuobauda.

Taigi konstitucinis principas *non bis in idem* savaime nepaneigia galimybės už tą patį teisės pažeidimą taikyti asmeniui ne vieną sankciją. Ar atitinkamu teisiniu reguliavimu nėra pažeidžiamas minėtas konstitucinis principas, galima atsakyti tik įvertinus teisės pažeidimų, už kuriuos yra nustatytos atitinkamos sankcijos, pobūdį, taip pat visuomeniškai reikšmingus tikslus, kurių siekia įstatymų leidėjas. Tai, ar tam tikra įstatymo nustatyta administracinė nuobauda (arba bausmė) yra priskirta pagrindinėms, ar papildomoms, ar apskritai nepriskirta nė vienai iš šių kategorijų, atitinkamo teisinio reguliavimo atitikties konstituciniam principui *non bis in idem* atžvilgiu neturi reikšmės, nes administracinių nuobaudų (kaip ir bausmių) skirstymas į pagrindines ir papildomas kyla ne iš Konstitucijos, bet iš įstatymo, t. y. iš ordinarinės teisės.

Šiame kontekste paminėtina, kad įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti administracinių nuobaudų kategorijas, į kurias jos gali būti suskirstytos, tačiau gali jų ir nenustatyti. <...>

<...>

Pažymėtina ir tai, kad, kaip savo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, tokios atskiros teisinės atsakomybės rūšies ir tokio atskiros teisės instituto kaip „ekonominė atsakomybė“ apskritai nėra.

Atsakomybės už teisės pažeidimus proporcingumas; sankcijų už teisės pažeidimus diferencijavimas (individualizavimas)

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad konstituciniai teisingumo, teisinės valstybės principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti; tarp siekiamo tikslo nubauti teisės pažeidėjus ir užtikrinti teisės pažeidimų prevenciją ir pasirinktų priemonių šiam tikslui pasiekti turi būti teisinga pusiausvyra (proporcingumas); konstitucinis teisingumo principas reikalauja nustatomas nuobaudas diferencijuoti taip, kad jas taikant būtų galima atsižvelgti į teisės pažeidimo pobūdį, į atsakomybę lengvinančias ir kitas aplinkybes, kad atsižvelgiant į tai būtų galima skirti mažesnę nuobaudą nei sankcijoje numatytoji minimali ir kt.; įstatymuose už įstatymų pažeidimus nustatomos baudos turi būti tokio dydžio, koks yra būtinas siekiant teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo – užtikrinti įstatymų laikymąsi, nustatytų pareigų vykdymą (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d., 2001 m. spalio 2 d., 2004 m. sausio 26 d., 2005 m. lapkričio 3 d., 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimai).

Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarime <...> konstatuota, kad „jeigu įstatyme nėra nustatyti diferencijuoti piniginių baudų dydžiai, bet yra įtvirtintos išties didelės griežtai apibrėžto dydžio piniginės baudos, ir jeigu galimybė diferencijuoti teisinę atsakomybę už atitinkamą teisės pažeidimą nekyla iš atitinkamo įstatymo ir kitų įstatymų, skiriant piniginę baudą nebelieka galimybės jos dydį individualizuoti atsižvelgus į pažeidimo pobūdį, pavojingumą (sunkumą), masumą, kitus požymius, atsakomybę lengvinančias ir kitas aplinkybes (dėl kurių atitinkama piniginė bauda teisės pažeidėjui būtų akivaizdžiai per didelė, nes neproporcinga (neadekvati) padarytam teisės pažeidimui, ir dėl to neteisinga); toks teisinis reguliavimas nesiderintų su Konstitucijoje įtvirtintais teisingumo ir teisinės valstybės principais“. Konstatuota ir tai, kad „nuo konstitucinio teisingumo principo, vadinasi, ir nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, būtų nukrypta ir tuo atveju, jeigu įstatyme būtų įtvirtintos ne griežtai apibrėžto dydžio piniginės baudos už teisės pažeidimus, bet tokios minimalios ir maksimalios piniginės baudos, kurios leistų tam tikru mastu

individualizuoti skiriamos piniginės baudos dydį, tačiau šios piniginės baudos teisės pažeidėjams vis tiek būtų griežtos, t. y. būtų išties didelės, ir jeigu taikant šias sankcijas – skiriant pinigines baudas nebūtų galima atsižvelgti į teisės pažeidimo pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, atsakomybę lengvinančias bei kitas aplinkybes (dėl kurių atitinkama piniginė bauda teisės pažeidėjui būtų akivaizdžiai per didelė, nes neproporcinga (neadekvati) padarytam teisės pažeidimui, ir dėl to neteisinga) ir teisės pažeidėjui skirti mažesnę piniginę baudą nei įstatyme įtvirtintos sankcijos žemutinė riba“. Be to, konstatuota, kad „įstatymuose nustatytos nuobaudos ir jų sistema turi būti tokios, kad teismas, skirdamas nuobaudas, galėtų įvykdyti teisingumą“, kad „įstatymų leidėjas, pasirinkęs tokį sankcijos – piniginės baudos už teisei priešingą veiką padarymą konstravimo būdą, kai pačiame teisinę atsakomybę už nurodytą teisei priešingą veiką nustatančiame straipsnyje yra nustatyta tokia piniginė bauda, kuri yra išties didelė, t. y. tokia sankcija, kuri teisės pažeidėjams yra griežta, kartu turi įstatymu nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad teismas, taikydamas sankciją už šią teisei priešingą veiką – skirdamas piniginę baudą, galėtų atsižvelgti į visas atsakomybę lengvinančias aplinkybes, taip pat ir į tas, kurios nėra *expressis verbis* nurodytos įstatyme, ir jeigu yra tokių atsakomybę lengvinančių ar kitų aplinkybių, dėl kurių atitinkama piniginė bauda teisės pažeidėjui būtų akivaizdžiai per didelė, nes neproporcinga (neadekvati) padarytam teisės pažeidimui, ir dėl to neteisinga, paskirti jam mažesnę negu įstatymo nustatytoji piniginę baudą“, ir kad „pagal Konstituciją įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad teismas, pagal įstatymą priimančias sprendimą dėl piniginės baudos už teisės pažeidimą skyrimo, apskritai negalėtų, atsižvelgdamas į pažeidimo pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, atsakomybę lengvinančias ir kitas aplinkybes (dėl kurių atitinkama piniginė bauda teisės pažeidėjui būtų akivaizdžiai per didelė, nes neproporcinga (neadekvati) padarytam teisės pažeidimui, ir dėl to neteisinga) ir vadovaudamasis teisingumo, protingumo kriterijais, individualizuoti įstatyme įtvirtintos išties didelės piniginės baudos, t. y. griežtos (teisės pažeidėjams) nuobaudos, dydžio ir teisės pažeidėjui skirti mažesnės piniginės baudos nei įstatyme įtvirtinta minimali piniginė bauda (sankcijos žemutinė riba) arba griežtai apibrėžto dydžio piniginė bauda“, o jeigu toks teisinis reguliavimas būtų nustatytas, „būtų suvaržytos teismo galios – apriboti Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje įtvirtinti teismo išimtiniai įgaliojimai vykdyti teisingumą, taip pat sudarytos prielaidos pažeisti subjektų konstitucines teises, *inter alia* asmens konstitucinę teisę į teisingą teismą“.

Kita vertus, Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarime taip pat konstatuota, kad griežtų (teisės pažeidėjams) sankcijų už teisės aktuose nustatytų tabako ir jo gaminių gamybos, apyvartos ir vartojimo reikalavimų pažeidimus (*inter alia* didelių piniginių baudų) teisės pažeidėjams įtvirtinimas savaime (neįvertinus tam tikro teisės pažeidimo pobūdžio, pavojingumo (sunkumo), masto, kitų požymių, kitų aplinkybių) negali būti aiškinamas kaip neteisingas ar neadekvatus atitinkamam teisės pažeidimui <...>.

<...>

Šiame Konstitucinio Teismo nutarime cituota oficialios konstitucinės doktrinos (Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimo) nuostata, kad griežtų (teisės pažeidėjams) sankcijų už teisės pažeidimus teisės pažeidėjams įtvirtinimas savaime (neįvertinus tam tikro teisės pažeidimo pobūdžio, pavojingumo (sunkumo), masto, kitų požymių, kitų aplinkybių) negali būti aiškinamas kaip neteisingas ar neadekvatus atitinkamam teisės pažeidimui, taikytina ne tik didelėms piniginėms baudoms, bet ir kitoms sankcijoms, taip pat ir vadinamosioms uždraudimo sankcijoms, kurios <...> yra ir prevencinio poveikio priemonės. <...> prevencinio poveikio priemonėms yra taikomi tie patys teisingumo, proporcingumo ir kiti reikalavimai, kaip ir „įprastinėms“ baudoms ar administracinėms nuobaudoms <...>.

Valstybės priedermė užtikrinti veiksmingą apsaugą nuo nusikaltimų ir kitų pavojingų teisės pažeidimų

Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 15 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs <...>, kad demokratinėje teisinėje valstybėje įstatymų leidėjas turi teisę ir kartu pareigą įstatymais uždrausti veikas, kuriomis daroma esminė žala asmeniui, visuomenės ar valstybės interesams arba keliama grėsmė, kad tokia žala atsirastų (Konstitucinio

Teismo 2000 m. gegužės 8 d., 2003 m. birželio 10 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2005 m. lapkričio 10 d., 2008 m. sausio 21 d. nutarimai); įstatymuose nustatydamos, kokios veikos yra priešingos teisei, taip pat nustatydamos teisinę atsakomybę už teisę priešingas veikas, įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją, apimančią ir diskreciją nustatyti aplinkybes, lemiančias tai, kokios sankcijos turi būti taikomos už teisės pažeidimus (Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas); Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia demokratinės teisinės valstybės samprata, pagal kurią valstybė ne tik siekia saugoti ir ginti asmenį ir visuomenę nuo nusikaltimų ir kitų pavojingų teisės pažeidimų, bet ir sugeba tai daryti veiksmingai (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d., 2008 m. sausio 21 d. nutarimai). Teisinėje valstybėje negali būti nepaisoma bendrojo teisės principo, kad niekas negali turėti naudos iš savo padaryto teisės pažeidimo (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas).

Sankcijų už teisės pažeidimus proporcingumas ir diferencijavimas

Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 15 d. nutarimas

Griežtų (teisės pažeidėjams) sankcijų už teisės pažeidimus įtvirtinimas savaime (neįvertinus tam tikro teisės pažeidimo pobūdžio, pavojingumo (sunkumo), masto, kitų požymių, kitų aplinkybių) negali būti aiškinamas kaip neteisingas ar neadekvatus tam tikram teisės pažeidimui (Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d., 2008 m. sausio 21 d. nutarimai). <...>

<...>

Konstituciniai teisingumo, teisinės valstybės principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, jos turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens aki-vaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti; tarp siekiamo tikslo nubausti teisės pažeidėjus ir užtikrinti teisės pažeidimų prevenciją ir pasirinktų priemonių šiam tikslui pasiekti turi būti teisinga pusiausvyra (proporcingumas); konstitucinis teisingumo principas reikalauja nustatomas nuobaudas diferencijuoti taip, kad jas taikant būtų galima atsivėlgti į teisės pažeidimo pobūdį, į atsakomybę lengvinančias ir kitas aplinkybes (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d., 2001 m. spalio 2 d., 2004 m. sausio 26 d., 2005 m. lapkričio 3 d., 2005 m. lapkričio 10 d., 2008 m. sausio 21 d. nutarimai).

Atsakomybės už administracinius teisės pažeidimus reglamentavimo reforma

Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas

<...> konstituciniai teisinio tikrumo, teisinio saugumo, teisėtų lūkesčių apsaugos reikalavimai suponuoja tai, kad terminai, per kuriuos turi būti baigta atsakomybės už administracinius teisės pažeidimus reglamentavimo reforma, negali būti nepagrįstai ilgi.

Procesinės garantijos asmenims, traukiamiems teisinėn atsakomybėn

Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad teisės normos, nustatančios baudžiamąją atsakomybę ir administracinę atsakomybę, turi daug bendrybių, nors kartu galima išvėlgti ir svarbių skirtumų.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad jei tam tikros įstatymuose nustatytos sankcijos savo dydžiu (griežtumu) prilygsta kriminalinėms baudmėms, nesvarbu, kokiai teisinės atsakomybės rūšiai (baudžiamajai, administracinei, drausminei ar kitokiai) šios sankcijos būtų priskirtos, ir nesvarbu, kaip atitinkamos sankcijos būtų vadinamos įstatymuose, įstatymuose būtina turi būti nustatytos tokios procesinės garantijos asmenims, traukiamiems teisinėn atsakomybėn pagal atitinkamus įstatymus, kokios kyla iš Konstitucijos, *inter alia* iš jos 31 straipsnio. Šiame kontekste pabrėžtina, kad Konstitucijos 31 straipsnio nuostatos negali būti aiškinamos kaip skirtos tik asmenims, traukiamiems baudžiamojon atsakomybėn (Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimas).

<...> iš Konstitucijos normų ir principų baudžiamųjų bylų nagrinėjimui teisme kylantys reikalavimai *mutatis mutandis* taikytini ir teisme nagrinėjant administracinių teisės pažeidimų bylas.

Teismo įgaliojimai nagrinėjant administracinių teisės pažeidimų bylas*Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas*

Teismas (teisėjas), nagrinėdamas administracinio teisės pažeidimo bylą, privalo objektyviai ir nešališkai iširti, patikrinti bei įvertinti byloje esančius administracinio teisės pažeidimo padarymo duomenis (įrodymus) ir priimti teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius šį pažeidimą, kaltumo. Pažymėtina, kad galimos tokios situacijos, kai nagrinėjant bylą teisme paaiškėja aplinkybės, svarbios priimant teisingą sprendimą, tačiau nenustatytos administracinio teisės pažeidimo protokolaž surašiusio asmens, arba kai pateiktos teismui medžiagos neužtenka teisingam sprendimui priimti. Tokiu atveju <...> teismas (teisėjas), siekdamas objektyviai, išsamiai iširti visas bylos aplinkybes ir nustatyti joje tiesą, turi įgaliojimus pats atlikti reikiamus proceso veiksmus, nes teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia bylos medžiaga teismui yra pateikta. <...> atlikdamas proceso veiksmus teismas turi veikti taip, kad nesudarytų prielaidų manyti, jog jis yra šališkas ar priklausomas.

Pažymėtina, kad teismo (teisėjo) įgaliojimai rinkti įrodymus nagrinėjant administracinio teisės pažeidimo bylą jokiai būdu nereiškia, jog asmenys, surašantys administracinio teisės pažeidimo protokolą, yra atleidžiami nuo pareigos rinkti įrodymus.

Dvigubo baudimo draudimas (*non bis in idem*) (Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalis)*Konstitucinio Teismo 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarimas*Konstitucinis Teismas 2008 m. sausio 21 d. nutarime *inter alia* konstatavo <...>, kad:

<...>

– atsižvelgiant į teisės pažeidimų, už kuriuos yra nustatytos atitinkamos sankcijos, pobūdį, taip pat į visuomeniškai reikšmingus tikslus, kurių siekiama tokiu teisiniu reguliavimu, įstatymu gali būti nustatyta, kad už tam tikrą teisės pažeidimą yra skiriama ir piniginė bauda, ir licencijos galiojimo panaikinimas bei naujos licencijos neišdavimas;

– konstitucinis principas *non bis in idem* nedraudžia taikyti asmeniui uždraudimo sankcijos – prevencinio poveikio priemonės kartu su kita administracine nuobauda;

– konstitucinis principas *non bis in idem* savaime nepaneigia galimybės už tą patį teisės pažeidimą taikyti asmeniui ne vieną sankciją; ar atitinkamu teisiniu reguliavimu nėra pažeidžiamas minėtas konstitucinis principas, galima atsakyti tik įvertinus teisės pažeidimų, už kuriuos yra nustatytos atitinkamos sankcijos, pobūdį, taip pat visuomeniškai reikšmingus tikslus, kurių siekia įstatymų leidėjas; tai, ar tam tikra įstatymo nustatyta administracinė nuobauda (arba baudmė) yra priskirta pagrindinėms, ar papildomosioms, ar apskritai nepriskirta nė vienai iš šių kategorijų, atitinkamo teisinio reguliavimo atitiktis konstituciniam principui *non bis in idem* atžvilgiu neturi reikšmės, nes administracinių nuobaudų (kaip ir bausmių) skirstymas į pagrindines ir papildomasias kyla ne iš Konstitucijos, bet iš įstatymo, t. y. iš ordinarinės teisės;

– konstitucinis principas *non bis in idem* reiškia draudimą bausti antrą kartą už tą pačią teisei priešingą veiką – už tą patį nusikaltimą, taip pat už tą patį teisės pažeidimą, kuris nėra nusikaltimas; tačiau šis konstitucinis principas nereiškia, kad už teisės pažeidimą asmuo apskritai negali būti traukiamas skirtingų rūšių teisinėn atsakomybėn; be to, konstitucinis principas *non bis in idem* savaime nepaneigia galimybės taikyti asmeniui ne vieną, bet daugiau tos pačios rūšies (t. y. apibrėžiamų tos pačios teisės šakos normomis) sankcijų už tą patį pažeidimą, pavyzdžiui, pagrindinę ir papildomąją bausmę arba pagrindinę ir papildomąją administracinę nuobaudą.

Sankcijų už teisės pažeidimus proporcingumas ir diferencijavimas*Konstitucinio Teismo 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarimas*

Konstitucinis Teismas 2008 m. sausio 21 d. nutarime konstatavo, kad:

<...>

– konstituciniai teisingumo, teisinės valstybės principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti; tarp siekiamo tikslo nubauti teisės pažeidėjus bei užtikrinti teisės pažeidimų prevenciją ir pasirinktų priemonių šiam tikslui pasiekti turi būti

teisinga pusiausvyra (proporcingumas); konstitucinis teisingumo principas reikalauja nustatomas nuobaudas diferencijuoti taip, kad jas taikant būtų galima atsižvelgti į teisės pažeidimo pobūdį, į atsakomybę lengvinančias ir kitas aplinkybes, kad atsižvelgiant į tai būtų galima skirti mažesnę nuobaudą nei sankcijoje numatytoji minimali ir kt.; įstatymuose už įstatymų pažeidimus nustatomos baudos turi būti tokio dydžio, koks yra būtinas siekiant teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo – užtikrinti įstatymų laikymąsi, nustatytų pareigų vykdymą;

– įstatymuose nustatytos nuobaudos ir jų sistema turi būti tokios, kad teismas, skirdamas nuobaudas, galėtų įvykdyti teisingumą;

– oficialios konstitucinės doktrinos nuostata, kad griežtų (teisės pažeidėjams) sankcijų už teisės pažeidimus teisės pažeidėjams įtvirtinimas savaime (neįvertinus tam tikro teisės pažeidimo pobūdžio, pavojingumo (sunkumo), masto, kitų požymių, aplinkybių) negali būti aiškinamas kaip neteisingas ar neadekvatus atitinkamam teisės pažeidimui, taikytina ne tik didelėms piniginiams baudoms, bet ir kitoms sankcijoms, taip pat ir vadinamosioms uždraudimo sankcijoms;

– iš Konstitucijos kylantys teismo įgaliojimai spręsti, ar atitinkamam teisės pažeidėjui – ūkio subjektui turi būti skiriama piniginė bausmė, bet nepanaikinamas licencijos galiojimas, toli gražu nereiškia, jog teismas gali nepaisyti principinės nuostatos, kad tas asmuo tuo metu, kai buvo prekybos alkoholio produktais rinkos dalyvis (kuriai taikomas ypatingas valstybinio reglamentavimo režimas), pažeidė esmines ir jam žinomas bei suprantamas buvimo toje rinkoje sąlygas – nesilaikė imperatyvių teisės reikalavimų ir kad ši rinka turi būti apsaugota nuo tokių dalyvių, kurie būdami joje veikė ne pagal jos taisykles, bet priešingai joms; taigi tokie atvejai, kai minėta uždraudimo sankcija neturi būti taikoma, tegali būti itin reti, išimtiniai; kiekvienu tokiu atveju atitinkamame teismo akte turi būti aiškiai ir racionaliai argumentuojama, kokias Konstitucijoje įtvirtintas, jos saugomas ir ginamas vertybes pažeistų licencijos galiojimo panaikinimas.

Valstybės priedermė užtikrinti veiksmingą apsaugą nuo nusikaltimų ir kitų pavojingų teisės pažeidimų

Konstitucinio Teismo 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad demokratinėje teisinėje valstybėje įstatymų leidėjas turi teisę ir kartu pareigą įstatymais uždrausti veikas, kuriomis daroma esminė žala asmenų, visuomenės ar valstybės interesams arba keliama grėsmė, kad tokia žala atsiras (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d., 2003 m. birželio 10 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimai). Įstatymuose nustatydamas, kokios veikos yra priešingos teisei, taip pat nustatydamas teisinę atsakomybę už teisei priešingas veikas, įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją. Atsižvelgdamas į įvairius svarbius veiksnius, jis gali ir keisti atitinkamą teisinį reguliavimą.

<...> pagal Konstitucijoje įtvirtintą demokratinės teisinės valstybės sampratą valstybė ne tik siekia saugoti ir ginti asmenį ir visuomenę nuo nusikaltimų ir kitų pavojingų teisės pažeidimų, bet ir sugeba tai daryti veiksmingai (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai).

Nusikaltimo samprata

Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 30 d. nutarimas

<...> kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, nusikaltimai – tai teisės pažeidimai, kuriais itin šiuurkščiau pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, kitos Konstitucijos saugomos ir ginamos vertybės, daromas neigiamas poveikis gyvenimo sąlygoms, žmonių gyvenimo lygiui, kėsinamasi į valstybės ir visuomenės gyvenimo pagrindus (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai).

Atsakomybės už teisės pažeidimus proporcingumas

Konstitucinio Teismo 2009 m. balandžio 10 d. nutarimas

<...> konstituciniai teisingumo, teisinės valstybės principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, jos turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti; tarp siekiamo tikslo nubausti teisės pažeidi-

dėjus ir užtikrinti teisės pažeidimų prevenciją ir pasirinktų priemonių šiam tikslui pasiekti turi būti teisinga pusiausvyra (proporcingumas) (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d., 2001 m. spalio 2 d., 2004 m. sausio 26 d., 2005 m. lapkričio 3 d., 2005 m. lapkričio 10 d., 2008 m. sausio 21 d., 2008 m. kovo 15 d., 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarimai); už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje; <...> už teisės pažeidimus valstybės nustatomoms poveikio priemonėms priskirtinos ir tokios priemonės, kurios užtikrina įstatymo nustatytos atsakomybės įgyvendinimą.

<...>

<...> Konstitucinio Teismo [2001 m. spalio 2 d.] nutarime *inter alia* buvo konstatuota, jog įstatymu nustatant atsakomybę, taip pat jos įgyvendinimą, turi būti išlaikoma teisinga pusiausvyra tarp visuomenės ir asmens interesų, idant būtų išvengta nepagrįsto asmens teisių ribojimo; remiantis šiuo principu įstatymais asmens teisės gali būti apribotos tik tiek, kiek yra būtina viešiesiems interesams ginti, tarp pasirinktų priemonių ir siekiamo teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo privalo būti protingas santykis; šiam tikslui pasiekti gali būti nustatytos tokios priemonės, kurios būtų pakankamos ir ribotų asmens teises ne daugiau negu būtina.

Nusikaltimai; valstybės priedermė užtikrinti veiksmingą apsaugą nuo nusikalstamų kėsinimųsi; baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamas veikas

Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad:

– Konstitucijos preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis suponuoja tai, kad privalo stengtis užtikrinti, kad kiekvienas asmuo ir visa visuomenė būtų saugūs nuo nusikalstamų kėsinimųsi (2000 m. gegužės 8 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai);

– nusikaltimai – tai teisės pažeidimai, kuriais itin šurkščiai pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, kitos Konstitucijos saugomos ir ginamos vertybės, daromas neigiamas poveikis gyvenimo sąlygoms, žmonių gyvenimo lygiui, kėsinamasi į valstybės ir visuomenės gyvenimo pagrindus (2000 m. gegužės 8 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai);

– baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamas veikas yra viena iš žmogaus teisių ir laisvių, kitų konstitucinių vertybių apsaugos ir gynimo priemonių (2003 m. birželio 10 d., 2003 m. liepos 4 d. nutarimai);

– valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą, todėl vykdydama savo funkcijas ir veikdama visos visuomenės interesais valstybė turi priedermę užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno asmens ir visos visuomenės veiksmingą apsaugą *inter alia* nuo nusikalstamų kėsinimųsi (2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai);

– jeigu valstybė nesimtų deramų veiksmų, kuriais siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, būtų griauamas pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais, didėtų nepagarba teisei tvarkai, įvairiems socialiniams institutams. Todėl pagal Konstituciją valstybė – visos visuomenės organizacija, privalanti garantuoti viešąjį interesą, turi ne tik teisę, bet ir priedermę imtis įvairių teisėtų priemonių, užkertančių kelią nusikaltimams, ribojančių bei mažinančių nusikalstamumą (2000 m. gegužės 8 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai);

– valstybės nustatytos ir taikomos priemonės, užkertančios kelią nusikaltimams, ribojančios bei mažinančios nusikalstamumą, turi būti veiksmingos (2000 m. gegužės 8 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai);

– teisinėje valstybėje įstatymų leidėjas turi teisę ir kartu pareigą įstatymais uždrausti veikas, kuriomis daroma esminė žala asmenų, visuomenės ar valstybės interesams arba keliama grėsmė, kad tokia žala atsiras; įstatymuose apibrėžiama, kokios veikos pripažįstamos nusikalstamomis, ir nustatomos bausmės už jų padarymą; jais asmenys ir visuomenė saugomi nuo nusikalstamų kėsinimųsi grasinant bausmėmis ir nustatoma, kuo remiantis nusikalte asmenys yra baudžiami norint juos pataisyti (2000 m. gegužės 8 d., 2003 m. birželio 10 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai);

– įstatymų leidėjas, reguliuodamas santykius, susijusius su baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamas veikas nustatymu, turi plačią diskreciją, jis *inter alia* gali, atsižvelgdamas į nusikalstamų

veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes, įtvirtinti diferencijuotą teisinį reguliavimą ir nustatyti skirtingą baudžiamąją atsakomybę už atitinkamas nusikalstamas veikas. Tačiau ši įstatymų leidėjo diskrecija nėra absoliuti: jis turi paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* iš Konstitucijos kylančių teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaringumo imperatyvų (2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

<...>

Konstitucijos 31 straipsnio nuostatos aiškintinos atsižvelgiant į tai, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas, taip pat į tai, kad joje yra įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės, kitos konstitucinės vertybės ir jos turi būti saugomos ir ginamos. Viena iš žmogaus teisių ir laisvių, kitų konstitucinių vertybių apsaugos ir gynimo priemonių yra baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamas veikas (Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas).

Juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė

Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas

<...> Konstitucijoje *expressis verbis* nėra nustatyta, kad baudžiamosios atsakomybės subjektu gali būti tik fizinis asmuo ar kad tokios atsakomybės subjektu negali būti juridinis asmuo.

<...> juridinio asmens specifiškumą lemia *inter alia* tai, kad juridinis asmuo, turėdamas teisinumą ir veiknumą, teisinių santykių dalyvis yra per fizinius asmenis (vadovą, įgaliotą atstovą ir pan.). <...> juridinio asmens veikla neatsiejama nuo atitinkamų fizinių asmenų, per kuriuos jis veikia, veiklos ir be jų veiklos apskritai būtų neįmanoma. <...> įstatymų leidėjas, nustatydamas juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę, turi atsižvelgti ir į minėtą juridinio asmens, kaip teisinių santykių subjekto, specifiką. Juridinio asmens specifika lemia ir kai kurių baudžiamosios teisės institutų taikymo juridiniams asmenims ypatumus. Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad dėl tokio juridinio asmens specifiškumo, palyginti su fiziniu asmeniu, juridiniam asmeniui negalima taikyti tam tikrų fiziniams asmenims nustatytų baudžiamosios teisės normų.

Taigi juridinio asmens, kaip teisinių santykių subjekto, specifiškumas lemia, kad [įstatyme] gali būti nustatytas diferencijuotas teisinis reguliavimas, susijęs su fizinio asmens ir juridinio asmens baudžiamąja atsakomybe. Tačiau šiame kontekste pažymėtina, kad reguliuodamas ir juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* įtvirtintų jos 31 straipsnyje.

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 31 straipsnį, ir teisinės valstybės principą įstatymų leidėjas, reguliuodamas santykius, susijusius su juridinio asmens baudžiamąja atsakomybe, turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad teismas, spręsdamas juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės, *inter alia* bausmės jam skyrimo, klausimą, galėtų atsižvelgti į visas aplinkybes, *inter alia* į aplinkybes, didinančias ar mažinančias juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą. Šiame kontekste pažymėtina, kad juridinio asmens, kaip teisinių santykių subjekto, specifika (*inter alia* tai, kad juridinis asmuo turi savarankišką struktūrą ir teisinių santykių dalyvis yra per tam tikrus fizinius asmenis) suponuoja ir tai, kad įstatyme aplinkybėmis, didinančiomis ar mažinančiomis juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą, gali būti pripažintos ir tokios aplinkybės, kurios paprastai negali būti laikomos fizinio asmens padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą didinančiomis ar mažinančiomis aplinkybėmis. Antai juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą gali lemti juridinio asmens veiklos politika, strategija, jo organizacinė kultūra ir pan. Pavyzdžiui, vienaip juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos pavojingumas vertintinas, kai juridinio asmens veiklos politika, organizacinė struktūra buvo nukreipta į tai, kad juridinis asmuo negalėtų veikti nusikalstamai, kitaip – kai juridinio asmens veiklos strategija, vidaus procedūros sudaro prielaidas (ar net yra orientuotos) juridiniam asmeniui veikti nusikalstamai, kai juridinis asmuo pripažįsta jo naudai padarytos nusikalstamos veikos rezultatus *ex post facto* ir pan.

Pažymėtina ir tai, kad minėtų aplinkybių buvimas ar nebuvimas juridinio asmens padarytoje nusikalstamoje veikoje gali turėti lemiamos reikšmės juridinio asmens atleidimui nuo baudžiamosios atsakomybės.

<...>

Juridinio asmens, kaip nusikalstamos veikos subjekto, specifika, t. y. tai, kad jis yra savarankiškas teisinių santykių subjektas, turintis teisinį veiksnumą ir teisnumą, savarankišką pavadinimą, organizacinį vientisumą, jo turtas yra atskirtas nuo jo dalyvių turto, tačiau jis yra teisinių santykių dalyvis per jo vardu veikiančius fizinius asmenis, suponuoja ir jo kaltės specifiškumą. Juridinio asmens kaltė sietina su fizinio asmens, veikiančio juridinio asmens naudai ar jo interesais, kalte. <...>

<...>

<...> juridinio asmens, kaip teisinių santykių subjekto ir atsakomybės subjekto, specifika lemia ir tai, kad juridinio asmens veikla yra neatsiejama nuo fizinio asmens, veikiančio to juridinio asmens vardu, veiklos, todėl juridinio asmens kaltė taip pat yra susijusi su fizinio asmens, veikiančio to juridinio asmens vardu ir jo naudai ar interesais, nusikalstama veika.

Nekaltumo prezumpcija

Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas

<...> nekaltumo prezumpcija yra viena svarbiausių teisingumo vykdymo demokratinėje teisinėje valstybėje garantijų, kartu ir svarbi žmogaus teisių ir laisvių garantija (Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai).

Bausmė skiriama ir taikoma tik remiantis įstatymu (Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalis, pagal kurią bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu, *inter alia* reiškia, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymu nustatyti, kokios veikos yra nusikalstamos, taip pat baudžiamąją atsakomybę už tokias veikas. Nustatydamas, kokios veikos yra nusikalstamos, taip pat baudžiamąją atsakomybę už jas, jis yra saistomas Konstitucijoje įtvirtinto prigimtinio teisingumo ir proporcingumo principų, kitų teisinės valstybės reikalavimų. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas baudžiamajame įstatyme kaip nusikalstamas gali nurodyti tik tas veikas, kurios yra iš tikrųjų pavojingos ir kuriomis daroma didelė žala asmens, visuomenės ir valstybės interesams. Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalis, pagal kurią bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu, reiškia ir tai, kad įstatymų leidėjas bausmes, skiriamas už nusikalstamas veikas, ir šių bausmių dydžius turi nustatyti tik įstatymu; bausmės turi būti nustatytos už kiekvieną nusikalstamą veiką. Konstitucijoje įtvirtintas prigimtinio teisingumo principas suponuoja tai, kad baudžiamajame įstatyme nustatytos bausmės turi būti teisingos. Teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai *inter alia* reiškia, kad valstybės taikomos priemonės turi būti adekvačios siekiamam tikslui. Taigi bausmės turi būti adekvačios nusikalstamoms veikoms, už kurias jos nustatytos; už nusikalstamas veikas negalima nustatyti tokių bausmių ir tokių jų dydžių, kurie būtų akivaizdžiai neadekvatūs nusikalstamai veikai ir bausmės paskirčiai. Bausmės ir jų dydžiai baudžiamajame įstatyme turi būti diferencijuojami atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pavojingumą (Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas) <...>.

Dvigubo baudimo draudimas (*non bis in idem*) (Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalis)

Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas

<...> konstitucinis principas *non bis in idem* reiškia draudimą bausti antrą kartą už tą pačią teisei priešingą veiką – už tą patį nusikaltimą, taip pat už tą patį teisės pažeidimą, kuris nėra nusikaltimas (Konstitucinio Teismo 2001 m. gegužės 7 d., 2001 m. spalio 2 d., 2005 m. lapkričio 10 d., 2008 m. sausio 21 d. nutarimai). Tačiau šis konstitucinis principas nereiškia, kad už teisės pažeidimą asmuo apskritai negali būti traukiamas skirtingų rūšių teisinės atsakomybės (Konstitucinio Teismo 2001 m. gegužės 7 d., 2005 m. lapkričio 10 d., 2008 m. sausio 21 d. nutarimai). Be to, konstitucinis principas *non bis in idem* savaime nepaneigia galimybės taikyti asmeniui ne vieną, bet daugiau tos pačios rūšies (t. y. apibrėžiamų tos pačios teisės šakos normose) sankcijų už tą patį pažeidimą, pavyzdžiui, pagrindinę ir papildomąją bausmę arba pagrindinę ir papildomąją administracinę nuobaudą (Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d., 2008 m. sausio 21 d. nutarimai);

<...>

Aiškina Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje įtvirtintą konstitucinį principą <...> pažymėtina, kad principas *non bis in idem* reiškia, kad yra draudžiama bausti tą patį asmenį antrą kartą už tą pačią nusikalstamą veiką, tačiau šis konstitucinis principas nepaneigia galimybės už tą pačią nusikalstamą veiką baudžiamojon atsakomybėn patraukti du ar daugiau asmenų, kurių kaltė yra įrodyta.

<...> traukiant baudžiamojon atsakomybėn už tam tikrus požymius turinčio fizinio asmens padarytą nusikalstamą veiką tą veiką padariusį fizinį asmenį ir juridinį asmenį, kuris pripažįstamas kaltu dėl to, kad tam tikrus požymius turintis fizinis asmuo jo naudai (ar interesais) padarė nusikalstamą veiką, baudžiamojon atsakomybėn už vieną veiką yra traukiami skirtingi subjektai: fizinis asmuo ir juridinis asmuo. Taigi fizinis asmuo ir juridinis asmuo, kaip baudžiamosios atsakomybės subjektai, negali būti tapatinami.

Draudimas versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius (Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas

Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas teisinis reguliavimas iš esmės siejamas su fizinio asmens, kaip teisiųjų santykių subjekto, savybėmis ir teisine padėtimi. Tik fizinis asmuo gali būti šeimos ar giminystės teisiųjų santykių subjektas. Juridinis asmuo, nebūdamas šeimos ar giminystės teisiųjų santykių dalyvis, negali būti vertimo duoti parodymus prieš šeimos narius ar artimus giminaičius subjektu. <...>

Pažymėtina ir tai, kad Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje nustatytas teisinis reguliavimas negali būti aiškinamas kaip reiškiantis, jog fizinis asmuo negali savanoriškai (t. y. niekieno neverčiamas) duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius.

Taigi pats savaime juridinio asmens pranešimas apie fizinio asmens nusikalstamą veiką, net jeigu po to baudžiamojon atsakomybėn traukiamas juridinis asmuo, negali būti vertinamas kaip Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtinto draudimo pažeidimas.

3.2. BAUDŽIAMASIS PROCESAS

Baudžiamojo proceso normų sistema

Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas

BPK normų sistema turi būti pagrįsta Konstitucijoje įtvirtintais demokratiniiais principais (lygybė įstatymui ir teismui, nekaltumo prezumpcija, viešo ir teisingo bylos nagrinėjimo, teismo ir teisėjų bešališkumo ir nepriklausomumo, teismo ir kitų baudžiamojo proceso subjektų funkcijų atskyrimo, teisės į gynybą garantavimo ir kt.). Pažymėtina, kad keičiant kodifikuotos sistemos elementus daroma įtaka visos sistemos funkcionavimui. Tačiau ir šiais atvejais būtina užtikrinti sistemos darną bei nuoseklumą. Todėl teisiškai vertinant BPK atskirų straipsnių normas būtina atsižvelgti į jų santykį ne tik su Konstitucija, bet ir su BPK įtvirtinta baudžiamojo proceso sistema.

Teisingumo vykdymas baudžiamosiose bylose (Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas pažymi, jog Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies nuostata, kad teisingumą vykdo tik teismas, baudžiamojo proceso teisėje reiškia, jog asmuo negali būti pripažintas kaltu nusikaltimo padarymu bei nubaustas kriminaline bausme kitaip, kaip teismo nuosprendžiu ir pagal įstatymą. Pirmosios instancijos teismas, vykdydamas šią funkciją, teisminiame nagrinėjime turi visapusiškai, pilnai ir objektyviai ištirti visas baudžiamosios bylos aplinkybes ir bylą spręsti iš esmės. Tik teismas asmenį gali pripažinti kaltu ir skirti jam bausmę.

Konstituciniai teisingumo vykdymo baudžiamajame procese principai (Konstitucijos 31 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad Konstitucijos 31 straipsnio normos visų pirma siejasi su konstitucinių teisingumo principų įtvirtinimu. Antai šio straipsnio normos skirtos: įtvirtinti

ti nekaltumo prezumpcijai; detalizuoti teisei į teisminę gynybą baudžiamosiose bylose; įtvirtinti pagrindiniams teisingumo vykdymo baudžiamajame procese principams; nustatyti kriminalinių bausmių skyrimo principams; sudaryti garantijoms asmens neliečiamybei, orumui, privataus gyvenimo apsaugai baudžiamųjų bylų procese ir kt.

Teisingumo principai baudžiamajoje teisenoje (Konstitucijos 31 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 10 d. nutarimas

<...> Konstitucijos [31 straipsnio] normos skirtos teisingumo principų įgyvendinimui baudžiamajoje teisenoje užtikrinti.

Baudžiamajo proceso tikslai ir principai

Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas

<...> Baudžiamajo proceso normomis siekiama sudaryti sąlygas teisėtomis priemonėmis ginti visuomenę nuo nusikalstamų veikų. Kartu pažymėtinas ir kitas ne mažiau svarbus baudžiamajo proceso tikslas – užtikrinti ir asmens, įtariamo, kaltinamo nusikaltimo padarymu, teisių bei laisvių apsaugą, išvengti nepagrįsto asmens baudžiamajo persekiojimo, neteisingos bausmės. Todėl nusikaltimų išaiškinimą, baudžiamųjų bylų tyrimą reglamentuojančių normų sistema demokratinėse valstybėse pagrindžiama lygybės įstatymui ir teismui, nekaltumo prezumpcijos, viešo ir teisingo bylos nagrinėjimo, teismo ir teisėjo bešališkumo ir nepriklausomumo, teismo ir kitų baudžiamajo proceso subjektų funkcijų atskyrimo, teisės į gynybą garantavimo ir kitais principais.

Teisingumo vykdymas baudžiamosiose bylose (Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas

Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai.“

Konstitucinis Teismas pažymi, jog ši nuostata baudžiamajo proceso teisėje reiškia, kad asmuo negali būti pripažintas kaltu nusikaltimo padarymu bei nubaustas kriminaline bausme kitaip, kaip teismo nuosprendžiu ir pagal įstatymą. Teismas, vykdydamas šią funkciją, per teisminį nagrinėjimą turi visapusiškai, pilnai ir objektyviai ištirti visas baudžiamosios bylos aplinkybes ir bylą spręsti iš esmės. Tik teismas gali pripažinti asmenį kaltu ir skirti jam bausmę (Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalis).

Baudžiamajo proceso įstatymams keliami reikalavimai

Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas

Baudžiamajo proceso įstatymai turi nustatyti tokią baudžiamųjų bylų proceso tvarką, kuri sudarytų prielaidas teisėtomis priemonėmis greitai ir nuodugniai išaiškinti nusikaltimus bei juos padariusius asmenis, įkaltinti kaltininkus ir, tinkamai pritaikius baudžiamąjį įstatymą, teisingai juos nubausti. Nekaltas asmuo negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir nuteistas.

Nustatant patraukimo baudžiamojon atsakomybėn bei bausmės skyrimo už padarytą nusikaltimą tvarką, įstatymais taip pat turi būti numatytas ir asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, teisių užtikrinimas. Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime pažymėjo, kad „garantuojant asmens teisių apsaugą būtina paisyti pamatinių teisinės valstybės principų, kurie reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos ir nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimą priimtų tik teisės pagrindu. Tai įmanoma tik jei procesas yra viešas, šalys turi lygias teises, o teisiniai ginčai, ypač dėl asmens teisių, sprendžiami užtikrinant šiam asmeniui teisę ir galimybę jas ginti. Teisinėje valstybėje asmens teisė ginti savo teises yra nekvestionuojama“. Taigi asmuo negali būti pripažintas kaltu nusikaltimo padarymu ir kriminalinė bausmė niekam negali būti paskirta be tinkamos teisminės procedūros, leidžiančios kaltinamajam žinoti viską, kas jam inkriminuojama ir kuo pagrįsti reiškiama kaltinimai, taip pat parengti ir pateikti įrodymus gynybai. Tai turi būti užtikrinta baudžiamajo proceso normomis, kurios turi atitikti konstitucinius teisėtumo, lygybės įstatymui ir teismui, teismo ir teisėjų bešališkumo ir nepriklausomumo, viešo ir teisingo bylų nagrinėjimo principus. Teisminio nagrinėjimo

dalyviams – kaltintojui, teisiamajam, gynėjui, nukentėjusiajam ir jo atstovui, civiliniam ieškovui ir civiliniam atsakovui bei jų atstovams – teisiniame posėdyje turi būti įstatymais užtikrintos lygios teisės teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, pareikšti prašymus. Bylos turi būti nagrinėjamos laikantis rungimosi principo.

Liudytojų ir nukentėjusiųjų įslaptinimas

Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas

Konstitucijoje yra įtvirtinta žmogaus teisių apsauga: gyvybės (19 straipsnis), asmens neliečiamumo (25 straipsnis), nuosavybės neliečiamumo (23 straipsnis) ir kt. Taigi liudytojas ar nukentėjusysis, duodantis parodymus, turi būti įstatymų nustatytais priemonėmis tinkamai apsaugotas nuo neteisėto poveikio.

Kartu visuomenė ir valstybė yra suinteresuotos, kad kiekvieno asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, byla būtų išnagrinėta teisingai. Asmeniui, kaltinamam padarius nusikaltimą, Konstitucijoje garantuojama, kad jo byla bus išnagrinėta viešai ir teisingai (31 straipsnio 2 dalis). Jis turi turėti teisę gintis nuo pareikšto kaltinimo. Dėl liudytojo ar nukentėjusiojo asmens tapatybės duomenų įslaptinimo kaltinamojo teisės į gynybą realizavimas yra sudėtingesnis. Tai reiškia, kad baudžiamojo proceso normose, nustatančiose liudytojų ar nukentėjusiųjų įslaptinimo bei jų parodymų davimo tvarką, minėtos teisės turi būti suderintos.

Konstitucinis Teismas pažymi, kad liudytojų ar nukentėjusiųjų įslaptinimas galimas tik kaip išimtinė priemonė, kai būtina užtikrinti jų saugumą ir kai įslaptintų liudytojų ar nukentėjusiųjų apklausos teisiniame posėdyje tvarka bei jų parodymų tyrimas ir naudojimas neapriboja ir nepaneigia asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, konstitucinės teisės į gynybą, taip pat į teisingą bylos nagrinėjimą.

<...>

<...> įslaptinto liudytojo ar nukentėjusiojo institutas baudžiamajame procese yra galimas tik kaip išimtinė priemonė ir jeigu yra užtikrinta teismo teisė į gynybą. Todėl liudytojo ar nukentėjusiojo įslaptinimas pats savaime nepažeidžia Konstitucijoje įtvirtinto principo, kad byla turi būti išnagrinėta viešai ir teisingai (Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis), ir asmens teisės į gynybą (Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalis).

Reikalavimai baudžiamojo proceso teisiniam reguliavimui; konstitucinis bendrasis baudžiamojo proceso modelis ir jo išimty

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

Iš Konstitucijos kylanti valstybės priedermė užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių suponuoja ne tik įstatymų leidėjo teisę ir pareigą įstatymais apibrėžti nusikalstamas veikas bei nustatyti baudžiamąją atsakomybę už jas, bet ir jo teisę bei pareigą reglamentuoti su nusikalstamų veikų atskleidimu bei tyrimu ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimu susijusius santykius – baudžiamojo proceso santykius. Baudžiamojo proceso santykiai įstatymu turi būti reguliuojami taip, kad būtų sudarytos teisinės prielaidos greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas, teisingai nubausti nusikalstamas veikas padariusius asmenis (ar kitaip pagal įstatymą išspręsti jų baudžiamosios atsakomybės klausimą), taip pat teisinės prielaidos užtikrinti, kad niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Būtina siekti, kad būtų užtikrinta nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų asmenų teisių apsauga, taip pat kad nebūtų nepagrįstai suvaržytos asmenų, padariusių nusikalstamas veikas, teisės. Baudžiamojo proceso teisinis reglamentavimas neturi sudaryti prielaidų vilkinti nusikalstamų veikų tyrimo ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimo, taip pat prielaidų baudžiamojo proceso dalyviams piktnaudžiauti procesinėmis ar kitomis teisėmis. Kitaip pasunkėtų valstybės konstitucinės priedermės teisėtomis priemonėmis užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą, konstitucinėmis vertybėmis grindžiamą teisinę tvarką įgyvendinimas.

Minėti iš Konstitucijos kylantys imperatyvai ne kartą buvo konstatuoti Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, kurioje formuluojama oficiali konstitucinė doktrina. Antai Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad įstatymų leidėjas turi nustatyti tokią baudžiamųjų bylų proceso tvarką, kuri sudarytų prielaidas teisėtomis priemonėmis greitai ir nuodugnai išaiškinti nusikaltimus bei juos

padariusius asmenis, įkaltinti kaltininkus ir, tinkamai pritaikius baudžiamąjį įstatymą, teisingai juos nubausti (Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas taip pat ne kartą yra pažymėjęs, kad ne mažiau svarbu yra užtikrinti ir asmens, įtariamo, kaltinamo padariusius nusikaltimą, teisių apsaugą, išvengti nepagrįsto asmens baudžiamojo persekiojimo, neteisingos baudmės – nekaltas asmuo negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir nuteistas (Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d., 2000 m. gegužės 8 d., 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimai).

Įstatymu reglamentuodamas baudžiamojo proceso santykius įstatymų leidėjas turi gana plačią diskreciją. Antai įstatymų leidėjas įstatymu gali nustatyti skirtingas baudžiamojo proceso rūšis, kartu ir baudžiamojo proceso ypatumus tiriant tam tikras nusikalstamas veikas ir (arba) nagrinėjant atskirų kategorijų baudžiamąsias bylas, *inter alia* skirtingas tam tikrų nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo taisykles, baudžiamojo proceso dalyvių teisinio statuso ypatumus ir kt.

Tačiau ir įgyvendindamas minėtą diskreciją įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų bei principų, *inter alia* pareiškėjo nurodytų Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių asmenų lygiateisiškumą, teisę kreiptis į teismą, teisę į teisingą ir nešališką teismą, teisėjo ir teismų nepriklausomumą vykdančią teisingumą, teisėjo pareigą sustabdyti bylos nagrinėjimą tada, kai kreipiamasi į Konstitucinį Teismą, taip pat prokurorų konstitucinį statusą.

Antai, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, baudžiamojo proceso teisinis reguliavimas turi būti pagrįstas konstituciniais teisėtumo, lygybės įstatymui ir teismui, nekaltumo prezumpcijos, viešo ir teisingo bylos nagrinėjimo, teismo ir teisėjo nešališkumo ir nepriklausomumo, teismo ir kitų valstybės institucijų (pareigūnų), dalyvaujančių baudžiamajame procese, funkcijų atskyrimo, teisės į gynybą garantavimo ir kitais principais (Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d., 2000 m. gegužės 8 d., 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimai).

Reguliuojant baudžiamojo proceso santykius turi būti paisoma ir to, kad Konstitucijoje yra įtvirtinti ikiteisminio tyrimo, baudžiamųjų bylų nagrinėjimo teisme ir valstybinio kaltinimo palaikymo baudžiamosiose bylose institutai. Šie konstituciniai institutai suponuoja tokį bendrąjį baudžiamojo proceso konstitucinį modelį: ikiteisminis tyrimas ir baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme yra skirtingi baudžiamojo proceso etapai; per ikiteisminį tyrimą yra renkama ir vertinama informacija, reikalinga tam, kad būtų galima nuspręsti, ar turi būti tęsiamas ikiteisminis tyrimas ir ar jį pabaigus baudžiamoji byla turi būti perduodama teismui, taip pat tam, kad būtų galima baudžiamąją bylą nagrinėti teisme ir ją teisingai išspręsti; valstybinis kaltinimas yra palaikomas nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme.

Minėto bendrojo baudžiamojo proceso modelio konstitucinis įtvirtinimas savaime nepanaikina galimybės baudžiamojo proceso santykius reguliuoti ir taip, kad tam tikrais atvejais (atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes) ikiteisminis tyrimas nebūtų atliekamas ir (arba) valstybinis kaltinimas teisme nebūtų palaikomas. Taigi Konstitucija neužkertama kelio įstatymu įtvirtinti ir tokias baudžiamojo proceso rūšis, kurios daugiau ar mažiau skiriasi nuo bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio. Tačiau tokios baudžiamojo proceso rūšys traktuotinos kaip bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio išimtys; jų nustatymas turi būti konstituciškai pagrįstas.

Asmenų lygiateisiškumo principas baudžiamajame procese (diferencijuotas baudžiamojo proceso teisinių santykių reguliavimas)

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

Reguliuojant baudžiamojo proceso santykius privalu paisyti konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo. <...>

<...>

Kaip ne kartą savo aktuose yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas nepaneigia galimybės įstatyme nustatyti nevienodą (diferencijuotą) teisinį reguliavimą tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu. Šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad bendrojo baudžiamojo proceso modelio konstitucinis įtvirtinimas savaime nepanaikina galimybės baudžiamojo proceso santykius reguliuoti ir taip, kad tam tikrais atvejais ikiteisminis tyrimas nebūtų atliekamas ir (arba) valstybinis kaltinimas teis-

me nebūtų palaikomas, kad Konstitucija neužkerta kelio įstatymu įtvirtinti ir tokias baudžiamojo proceso rūšis, kurios daugiau ar mažiau skiriasi nuo bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio, tačiau bet kokių šio modelio išimčių nustatymas turi būti konstituciškai pagrįstas.

<...> pažymėtina ir tai, kad pagal Konstituciją teisinis reguliavimas turi būti toks, kad baudžiamojo proceso dalyviai, turintys tą patį procesinį teisinį statusą (nukentėjusieji, asmenys, įtariamai padarę nusikalstamą veiką, kaltinamieji, liudytojai, gynėjai ir kt.), būtų traktuojami vienodai. Taigi tą patį procesinį statusą turintys baudžiamojo proceso dalyviai turi turėti ir tokias pačias teises bei pareigas, nebent tarp jų būtų tokio pobūdžio ir tokio masto skirtumų, kad nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas. Priešingu atveju būtų nukrypta nuo konstitucinių teisinės valstybės ir asmenų lygiateisiškumo principų.

Kartu pažymėtina, kad tokiu diferencijuotu baudžiamojo proceso teisinių santykių reguliavimu negali būti paneigtos ir iš Konstitucijos kylančios baudžiamojo proceso dalyvių teisės arba jų įgyvendinimas pasunkintas taip, kad taptų neįmanomas.

Teisė kreiptis į teismą baudžiamajame procese (asmens, manančio, kad jo teisės pažeistos dėl nusikalstamos veikos, teisė ginti savo teises teisme) (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

Reguliuojant baudžiamojo proceso santykius jokiais atžvilgiais negali būti pažeista Konstitucijoje įtvirtinta asmens teisė kreiptis į teismą.

<...>

<...> iš Konstitucijos kylanti valstybės priedermė saugoti kiekvieną asmenį ir visą visuomenę nuo nusikalstamų kėsinimūsi ir asmens teisė į tinkamą teisinį procesą suponuoja kiekvieno asmens, manančio, kad jo teisės pažeistos dėl nusikalstamos veikos, teisė ginti savo teises teisme ir valstybės pareigą užtikrinti veiksmingą šios asmens teisės įgyvendinimo mechanizmą. Šioje srityje įstatymų leidėjas turi gana plačią diskreciją: jis gali numatyti pagrindus, kuriems esant pradedamas nusikalstamos veikos tyrimas, subjektus (institucijas), pradedančius nusikalstamos veikos tyrimą, ir pan. <...> reguliuodamas baudžiamojo proceso santykius įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes, gali įtvirtinti tokį teisinį reguliavimą, kad pagrindu pradėti tam tikros nusikalstamos veikos tyrimą gali būti tik paties nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimasis (prašymas, pareiškimas, skundas ar kt.) dėl nusikalstamos veikos. Tačiau nustatydamas tokį teisinį reguliavimą įstatymų leidėjas neturi sudaryti teisinių prielaidų paneigti iš Konstitucijos, *inter alia* teisinės valstybės principo, kylančios valstybės priedermės saugoti kiekvieną asmenį ir visą visuomenę nuo nusikalstamų kėsinimūsi, dirbtinai suvaržyti ar nepagrįstai pasunkinti konstitucinės asmens teisės ginti savo teises teisme įgyvendinimo.

<...> konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą nereiškia, jog įstatymų leidėjas procesiniuose įstatymuose, *inter alia* įstatymuose, reglamentuojančiuose baudžiamojo proceso santykius, negali nustatyti kreipimosi į teismą tvarkos ir tam tikrų formalių reikalavimų, kuriuos turi atitikti teismui pateikiamas kreipimasis. Pažymėtina ir tai, kad konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą neužkerta kelio įstatymų leidėjui nustatyti ir formalius reikalavimus, taikomus asmens kreipimuisi, pagal kurį gali būti pradedamas nusikalstamos veikos tyrimas ar baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme. Pats savaime tokių formalių reikalavimų nustatymas dar nereiškia, kad yra dirbtinai suvaržyta asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą ar nepagrįstai pasunkintas šios teisės įgyvendinimas. Tačiau įstatymų leidėjas, reglamentuodamas kreipimosi į teismą tvarką ir nustatydamas tam tikrus reikalavimus, kuriuos turi atitikti teismui pateikiamas kreipimasis, *inter alia* reikalavimus, taikomus asmens kreipimuisi, pagal kurį pradedamas nusikalstamos veikos tyrimas ar baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad juo būtų nepagrįstai pasunkintas kokios nors asmens konstitucinės teisės ar teisėto intereso, *inter alia* ir asmens teisės į teisminę gynybą, įgyvendinimas ar apskritai jis taptų neįmanomas. Priešingu atveju būtų pažeista Konstitucija, *inter alia* Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens teisė į teisminę gynybą, iš teisinės valstybės principo kylanti asmens, visuomenės teisė į saugumą nuo nusikalstamų kėsinimūsi ir asmens teisė į tinkamą teisinį procesą.

<...> pagal Konstituciją įstatymais baudžiamojo proceso santykiai turi būti reguliuojami taip, kad baudžiamojo proceso teisinių santykių subjektai, kurie mano, jog jų teisės pažeistos, turėtų teisę savo teises ginti teisme nepriklausomai nuo savo teisinio statuso baudžiamajame procese. Priešingu atveju būtų sudarytos prielaidos pažeisti asmens konstitucinę teisę į teisminę gynybą, taigi ir Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalį.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, reglamentuodamas baudžiamojo proceso santykius, gali nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad nebūtų leidžiama asmeniui piktnaudžiauti konstitucine teise kreiptis į teismą, kai tokiam kreipimuisi nėra jokio pagrindo.

<...>

<...> pagal Konstituciją įstatymų leidėjas gali nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį tam tikrose baudžiamosiose bylose kaltinimą palaiko ne prokurorai, o privatūs asmenys (jų atstovai), ir toks teisinis reguliavimas savaime nesudaro prielaidų pažeisti asmens teisės į teisminę gynybą;

<...> tai, kad tam tikrose baudžiamosiose bylose kaltinimą palaiko nukentėjusieji (jų atstovai), yra specifinė asmens konstitucinės teisės ginti savo teises ir laisves, teisėtus interesus teisme įgyvendinimo forma ir savaime nereiškia, kad yra dirbtinai suvaržoma asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą ar yra nepagrįstai pasunkinamas jos įgyvendinimas;

Teismo įgaliojimai baudžiamajame procese (Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

Pagal Konstituciją, *inter alia* Konstitucijos 109 straipsnį, teisinės valstybės ir teisingumo principus, teismui baudžiamajame procese kyla pareiga išnaudoti visas galimybes nustatyti objektyvią tiesą baudžiamajame byloje ir priimti teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo. Šią pareigą turi ir pirmosios instancijos teismas. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies nuostata, kad teisingumą vykdo tik teismas, baudžiamojo proceso teisėje *inter alia* reiškia, jog pirmosios instancijos teismas, vykdydamas šią funkciją, teisminiame nagrinėjime turi išsamiai ir nešališkai ištirti visas baudžiamosios bylos aplinkybes ir bylą spręsti iš esmės (Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas).

<...>

<...> būtinybė apsaugoti asmens teises ir teisėtus interesus, taip pat tai, kad teismas yra valstybės institucija, kuri, vykdydama teisingumą, padeda valstybei užtikrinti asmens, visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių, lemia ir tam tikrus teismo įgaliojimus baudžiamajame procese. Teismas baudžiamajame procese turi būti ir nešališkas arbitras, objektyviai vertinantis baudžiamajame byloje esančius nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių duomenis (įrodymus) ir priimančias teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo, ir kartu teismas, siekdamas nustatyti objektyvią tiesą, turi aktyviai veikti baudžiamajame procese – apibrėžti baudžiamosios bylos nagrinėjimo ribas, atlikti tam tikrus proceso veiksmus, asmenims, dalyvaujantiems teisme vykstančiame procese, neleisti piktnaudžiauti savo teisėmis ar įgaliojimais, spręsti kitus su baudžiamosios bylos nagrinėjimu teisme susijusius klausimus. Teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą, turi veikti taip, kad baudžiamajame byloje būtų nustatyta objektyvi tiesa ir teisingai išspręstas asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo klausimas. Teismas privalo būti ir lygiai teisingas visiems baudžiamajame procese dalyvaujantiems asmenims.

Taigi Konstitucijoje įtvirtintos normos ir principai, *inter alia* Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta asmens teisė, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas teismas, teisinės valstybės ir teisingumo principai, suponuoja tokį teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, modelį, kad teismas negali būti suprantamas kaip „pasyvus“ bylų proceso stebėtojas ir kad teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta. Teismas, siekdamas objektyviai, išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes ir nustatyti byloje tiesą, turi įgaliojimus pats atlikti proceso veiksmus arba pavesti atitinkamus veiksmus atlikti tam tikroms institucijoms (pareigūnams), *inter alia* prokurorams.

<...>

Kai kaltinamąjį aktą (kartu su bylos medžiaga) gauna teismas, prasideda kitas baudžiamojo proceso etapas – baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme. Šiame baudžiamojo proceso etape

teismas, įvertinęs medžiagą, surinktą per ikiteisminį tyrimą ir baudžiamosios bylos nagrinėjimą teisme, sprendžia asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo klausimą ir priima nuosprendį. Baudžiamąją bylą nagrinėjant teisme valstybinį kaltinimą palaiko prokuroras. <...> Pažymėtina, kad pirmosios, apeliacinės ir kasacinės instancijų teismų jurisdikcija, kiti įgaliojimai yra skirtingi. Tai lemia baudžiamojo proceso ypatumus nagrinėjant bylas pirmojoje, apeliacinėje ir kasacinėje instancijoje, taip pat atitinkamų teismų sprendimų teisinę reikšmę.

Iš Konstitucijos kylantis būtinumas nagrinėjant baudžiamąją bylą laikytis baudžiamojo proceso teisės principų ir normų

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

Konstitucinė teisė į teisingą teismą, kartu ir į tinkamą teismo procesą, interpretuojama kitų Konstitucijos nuostatų kontekste, reiškia *inter alia* tai, kad teismo procese, kai nagrinėjama baudžiamoji byla, turi būti laikomasi baudžiamojo proceso teisės principų ir normų (Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas).

Iš Konstitucijos kylantis būtinumas teismo procese, kai nagrinėjama baudžiamoji byla, laikytis baudžiamojo proceso teisės principų ir normų nereiškia, kad gali būti nepaisoma kitų, ne baudžiamojo proceso, teisės normų ir principų, galinčių turėti reikšmės nagrinėjant atitinkamą baudžiamąją bylą. Ypač pabrėžtina, kad pareiga nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme paisyti baudžiamojo proceso teisės principų ir normų negali būti interpretuojama kaip leidžianti baudžiamojo proceso teisės ar baudžiamosios teisės principus ir normas iškelti aukščiau už Konstitucijos principus ir normas, baudžiamojo proceso teisės ar baudžiamosios teisės principus ir normas aiškinti taip, kad būtų paneigta, iškreipta ar ignoruojama Konstitucijos nuostatų prasmė, baudžiamojo proceso teisės ar baudžiamosios teisės principus ir normas priešpriešinti bendriesiems teisės principams. Nagrinėjant baudžiamąsias bylas turi būti paisoma teisingumo, sąžiningumo, protingumo, proporcingumo, teisėtumo principų, kitų bendrųjų teisės principų, kaip antai *res iudicata, nemo iudex in propria causa, audiatur et altera pars, ubi ius – ibi remedium, onus probandi, impossibile nulla obligatio est* ir kt. Privalu paisyti ir teisės aiškinimo kanonų.

Teismo įgaliojimai baudžiamajame procese duoti pavedimus atlikti ikiteisminį tyrimą ar atskirus procesinius veiksmus

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

<...> ikiteisminis tyrimas ir baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme pagal Konstituciją yra skirtingi baudžiamojo proceso etapai, <...> bendrojo baudžiamojo proceso modelio konstitucinis įtvirtinimas savaime nepanaikina galimybės baudžiamojo proceso santykius reguliuoti ir taip, kad tam tikrais atvejais (atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes) ikiteisminis tyrimas nebūtų atliekamas, <...> Konstitucija neužkerta kelio įstatymu įtvirtinti ir tokias baudžiamojo proceso rūšis, kurios daugiau ar mažiau skiriasi nuo bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio, tačiau bet kokių šio modelio išimčių nustatymas turi būti konstituciškai pagrįstas.

Tačiau bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio, pagal kurį ikiteisminis tyrimas ir baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme yra skirtingi baudžiamojo proceso etapai, ir baudžiamojo proceso rūšių, kai ikiteisminis tyrimas neatliekamas, negalima priešpriešinti. <...> galimos tokios teisinės situacijos, kai teisme nagrinėjant baudžiamąją bylą, kurioje ikiteisminis tyrimas nebuvo atliktas, iškyla ikiteisminio tyrimo ar tam tikrų proceso veiksmų atlikimo reikalingumo klausimas.

Iš Konstitucijos kylanti teismo priedermė nustatyti objektyvią tiesą ir teisingai išspręsti bylą suponuoja tai, kad jeigu teismas mano, jog neatlikus ikiteisminio tyrimo ar tam tikrų proceso veiksmų, kurių neįmanoma atlikti teisme, jis negalės teisingai išnagrinėti baudžiamosios bylos ir priimti teisingo sprendimo (pavyzdžiui, dėl to, kad teismo turima informacija yra nepakankama, prieštaringa ir pan.), teismas turi turėti įgaliojimus nuspręsti, kad toje byloje turi būti atliktas ikiteisminis tyrimas ar atskiri proceso veiksmai ir turi būti duoti tam tikri pavedimai atitinkamiems subjektams; tokie teismo pavedimai yra privalomi visiems asmenims (pareigūnams, institucijoms), kuriems jie adresuoti.

Teismo sprendimas pavesti atlikti ikiteisminį tyrimą ir teismo sprendimas pavesti atlikti atskirus proceso veiksmus sukelia skirtingus teisinius padarinius.

Tuo atveju, kai teismas nusprendžia pavesti atlikti ikiteisminį tyrimą, baudžiamoji byla pagal Konstituciją turi būti perduota atitinkamam prokurorui – Konstitucijos 118 straipsnyje nurodytam pareigūnui, išskyrus kurį pagal Konstituciją niekas kitas negali organizuoti ikiteisminio tyrimo ir jam vadovauti. Prokuroras, teismo pavedimu organizuodamas ir (arba) kontroliuodamas ikiteisminį tyrimą, privalo užtikrinti, kad teismo pavedimas būtų įvykdytas tinkamai ir laiku, jis veikia kaip *amicus curiae*. Kai teismas priima sprendimą pavesti atlikti ikiteisminį tyrimą, baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme nutrūksta, kol bus baigtas ikiteisminis tyrimas ir, jeigu taip bus nuspręsta, kaltinamasis aktas su bylos medžiaga bus perduoti teismui.

Aiškinant, kaip turi būti duodami pavedimai tuo atveju, kai teismas nusprendžia pavesti atlikti atskirus proceso veiksmus (kurių teisme atlikti neįmanoma), pažymėtina, kad tokiu atveju pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją; jis *inter alia* gali nustatyti tvarką, pagal kurią pavedimai atlikti atskirus proceso veiksmus yra duodami, taip pat atitinkamas institucijas (pareigūnus), kurioms tokie teismo pavedimai duodami. Pažymėtina, kad teismas gali pavesti atlikti atskirus proceso veiksmus ir ikiteisminio tyrimo įstaigoms (pareigūnams); tai negali būti interpretuojama kaip teismo vadovavimas ikiteisminiam tyrimui. Įstatymu gali būti nustatytas ir toks teisinis reguliavimas, kad teismas turėtų įgaliojimus įpareigoti prokurorus kontroliuoti, kaip yra vykdomi tokie teismo pavedimai. Tuo atveju, kai teismas nusprendžia pavesti tam tikriems pareigūnams ar institucijoms atlikti atskirus proceso veiksmus, o ne visą ikiteisminį tyrimą, baudžiamoji byla lieka teisme.

Įstatymų leidėjas, reguliuodamas baudžiamojo proceso santykius, susijusius su teismo įgaliojimais duoti minėtus pavedimus, turi paisyti Konstitucijos, *inter alia* joje įtvirtintų teisinės valstybės, teisingumo, valdžių padalijimo principų.

Konstitucija, *inter alia* joje įtvirtinti teisinės valstybės, teisingumo, valdžių padalijimo principai, supponuoja tai, kad duodamas minėtus pavedimus teismas turi veikti taip, kad nebūtų sudaryta prielaidų manyti, jog teismas yra šališkas. Šiame kontekste pabrėžtina, kad teismas, duodamas pavedimą atlikti ikiteisminį tyrimą ar atskirus proceso veiksmus (kurių neįmanoma atlikti teisme), neturi nurodyti, kaip toks pavedimas privalo būti vykdomas, kokį rezultatą norima gauti ir pan.

<...>

<...> kaip minėta, pagal Konstituciją teismo, vadinasi, ir bylą nagrinėjančio teisėjo, pavedimai yra privalomi visiems asmenims (pareigūnams, institucijoms), kuriems jie adresuoti, taigi ir ikiteisminio tyrimo įstaigoms; tokie pavedimai negali būti traktuojami kaip prašymai, kuriuos asmenys, kuriems atitinkami pavedimai adresuoti, savo nuožiūra gali vykdyti arba jų nevykdyti, arba vykdyti ne per nustatytą terminą, arba kaip nors kitaip nukrypti nuo pavedime suformuluotų užduočių.

<...>

<...> taisyklė, jog teismo, vadinasi, ir bylą nagrinėjančio teisėjo, įgaliojimai duoti pavedimus ikiteisminio tyrimo įstaigoms teisės aktuose negali būti apibūdinami kaip prašymai, kuriuos asmenys, kuriems atitinkami pavedimai adresuoti, savo nuožiūra gali vykdyti arba jų nevykdyti, arba vykdyti ne per nustatytą terminą, arba kaip nors kitaip nukrypti nuo pavedime suformuluotų užduočių, *mutatis mutandis* taikytina reglamentuojant ir santykius, susijusius su teismo (teisėjo) pavedimų (paisant Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio valdžių padalijimo principo) davimu kitoms institucijoms ar pareigūnams.

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį būtų galima užtikrinti, kad minėti teismo (teisėjo) pavedimai visada būtų vykdomi laiku ir tinkamai.

Įvairių baudžiamojo proceso rūšių nustatymas

Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas

<...> kaip savo 2006 m. sausio 16 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucija neužkerta kelio įstatymu įtvirtinti įvairių baudžiamojo proceso rūšių, kurios skiriasi nuo bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio, tačiau skirtingų baudžiamojo proceso rūšių nustatymas turi būti konstituciškai pagrįstas, turi būti paisoma Konstitucijos normų ir principų,

inter alia įtvirtinančių prokurorų konstitucinį statusą. Pabrėžtina ir tai, kad nustatant bet kokias bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio išimtis privalu paisyti iš Konstitucijos kylančių teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaravimo imperatyvų.

Prokuroro įgaliojimai pradėti baudžiamąjį procesą dėl tokių veikų, už kurias baudžiamojon atsakomybėn traukiama tik tada, kai yra nukentėjusiojo kreipimasis (Konstitucijos 118 straipsnio (2003 m. kovo 20 d. redakcija) 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos 118 straipsnio 2 dalies nuostatos, jog prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus, įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad prokuroras iš tikrųjų galėtų ir privalėtų ginti asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus: visais atvejais, kai asmens, visuomenės ar valstybės teisės bei teisėti interesai buvo pažeisti, yra pažeidžiami arba kėsinamasi juos pažeisti, turi būti užtikrinta veiksminga tokių teisių bei teisėtų interesų apsauga ir gynimas, *inter alia* nuo nusikalstamų kėsinių (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

<...>

<...> įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti, kad už tam tikras nusikalstamas veikas asmuo baudžiamojon atsakomybėn yra traukiamas tik tada, kai yra nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimasis (prašymas, pareiškimas, skundas ar kt.) dėl nusikalstamos veikos, ir kad ikiteisminis tyrimas tokiose bylose nėra atliekamas, o prokuroras valstybinio kaltinimo teisme nepalaiko (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas); tačiau ir tokiais atvejais prokuroras (pagal Konstituciją privalantis įstatymų nustatytais atvejais ginti asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus) privalo, jeigu tai numatyta įstatyme, pradėti baudžiamąjį procesą, net jeigu nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimosi (prašymo, pareiškimo, skundo ar kt.) dėl atitinkamos nusikalstamos veikos nėra; minėta prokuroro pareiga pradėti baudžiamąjį procesą yra sietina su atitinkamos veikos visuomenine reikšme ir (arba) su tuo, kad šia veika buvo pažeistos asmens, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti savo teisių bei teisėtų interesų, teisės. Įstatymų leidėjas gali įstatymu nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad už tam tikras nusikalstamas veikas asmuo baudžiamojon atsakomybėn yra traukiamas tik tada, kai yra nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimasis (prašymas, pareiškimas, skundas ar kt.) dėl nusikalstamos veikos, bet ikiteisminis tyrimas tokioje byloje yra atliekamas, o prokuroras valstybinį kaltinimą teisme palaiko; ir šiuokart įstatymų leidėjas gali nustatyti atvejus, kai prokuroras privalo pradėti baudžiamąjį procesą, nors nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimosi (prašymo, pareiškimo, skundo ar kt.) nėra; tokia prokuroro pareiga taip pat yra sietina su atitinkamos nusikalstamos veikos visuomenine reikšme ir (arba) su tuo, kad šia veika buvo pažeista asmens, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti savo teisių bei teisėtų interesų, teisės.

Apibendrinant pažymėtina, kad visais atvejais, kai baudžiamoji atsakomybė pagal įstatymus kyla nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimosi (prašymo, pareiškimo, skundo ar kt.) dėl nusikalstamos veikos pagrindu, ikiteisminio tyrimo pradėjimas ir (arba) baudžiamosios atsakomybės atsiradimas yra sietini su tuo, kaip atitinkamą nusikalstamą veiką ar ja padarytą žalą vertina asmuo, kurio teisės bei teisėti interesai buvo pažeisti; akivaizdu, kad esama ir tokio vertinimo subjektyvumo momento. Tuo tarpu prokuroro pareiga pradėti baudžiamąjį procesą dėl minėtų nusikalstamų veikų (t. y. dėl tokių veikų, už kurias asmuo baudžiamojon atsakomybėn yra traukiamas tik tada, kai yra atitinkamas nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimasis (prašymas, pareiškimas, skundas ar kt.)), ikiteisminio tyrimo pradėjimas ir (arba) baudžiamosios atsakomybės atsiradimas yra sietini su tuo, kad atitinkama nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę arba ja buvo pažeista asmens, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti savo teisių bei teisėtų interesų, teisės bei teisėti interesai; nors kai kuriais iš tokių atvejų prokuroro sprendimai, grindžiami visų reikšmės turinčių aplinkybių vertinimu, gali priklausyti nuo įvairių veiksnių, pagal Konstituciją prokuroras šioje srityje neturi diskrecijos. Šiame kontekste pabrėžtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, prokurorų, kaip valstybės pareigūnų, įgaliojimai teisės aktuose negali būti apibūdinami kaip jų subjektinė teisė, kurią jie gali įgyvendinti savo nuožiūra, t. y. kaip tokia teisė, kuria jie gali pasinaudoti arba nepasinaudoti; tokie

įgaliojimai – tai ir pareigos, kurias prokurorai ne tik gali, bet ir privalo įgyvendinti, jeigu yra įstatymuose nustatytos sąlygos (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

<...>

<...> kaip minėta, prokuroras pagal Konstituciją turi priedermę ginti *inter alia* asmens teises bei teisėtus interesus, nekvestionuojamą pareigą pradėti baudžiamąjį procesą *inter alia* tais atvejais, kai atitinkama nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę, kai šia veika padaryta žala asmeniui, kuris apskritai negali (pats arba per teisėtą savo atstovą) išreikšti valios ginti savo teises bei teisėtus interesus ir (arba) negali (pats arba per teisėtą savo atstovą) atlikti tam tikrų veiksmų (imtis kitų priemonių), kuriais šias savo teises bei teisėtus interesus imtųsi ginti. Tačiau pabrėžtina, kad pagal Konstitucijos 118 straipsnio 2 dalį asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus prokuroras gina būtent įstatymo nustatytais atvejais; minėta, kad iš šios nuostatos įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad prokuroras iš tikrųjų galėtų ir privalėtų ginti asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus. <...> minėta nuostata suponuoja tokį teisinį reguliavimą, kai atvejai, kuriais prokuroras turi įgaliojimus pradėti baudžiamąjį procesą, turi būti aiškiai apibrėžti įstatyme.

Reikalavimai baudžiamojo proceso teisiniam reguliavimui; konstitucinis bendrasis baudžiamojo proceso modelis ir jo išimtys

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog baudžiamojo proceso santykiai įstatymu turi būti reguliuojami taip, kad būtų sudarytos teisinės prielaidos greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas, taip pat kad baudžiamojo proceso teisinis reglamentavimas neturi sudaryti prielaidų vilkinti nusikalstamų veikų tyrimo ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimo bei prielaidų baudžiamojo proceso dalyviams piktnaudžiauti procesinėmis ar kitomis teisėmis. Priešingu atveju pasunkėtų valstybės konstitucinės priedermės teisėtomis priemonėmis užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą, konstitucinėmis vertybėmis grindžiamą teisinę tvarką įgyvendinimas (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

Vertinant teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesą kaip specifinį, nuo bendrojo baudžiamojo proceso modelio nukrypstantį procesą, Konstitucijos normų ir principų kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog įstatymu reglamentuojamas baudžiamojo proceso santykius įstatymų leidėjas turi gana plačią diskreciją ir gali įstatymu nustatyti skirtingas baudžiamojo proceso rūšis, kartu ir baudžiamojo proceso ypatumus tiriant tam tikras nusikalstamas veikas ir (arba) nagrinėjant atskirų kategorijų baudžiamąsias bylas, *inter alia* skirtingas tam tikrų nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo taisykles, baudžiamojo proceso dalyvių teisinio statuso ypatumus ir kt.; įgyvendindamas minėtą diskreciją įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos, *inter alia* jos nuostatų, įtvirtinančių asmenų lygiateisiškumą, teisę kreiptis į teismą, teisę į teisingą ir nešališką teismą, teisėjo ir teismų nepriklausomumą vykdant teisingumą, teisėjo pareigą sustabdyti bylos nagrinėjimą tada, kai kreipiamasi į Konstitucinį Teismą, taip pat prokurorų konstitucinį statusą (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas). Baudžiamojo proceso teisinis reguliavimas turi būti pagrįstas konstituciniais teisėtumo, lygybės įstatymui ir teismui, nekaltumo prezumpcijos, viešo ir teisingo bylos nagrinėjimo, teismo ir teisėjo nešališkumo ir nepriklausomumo, teismo ir kitų valstybės institucijų (pareigūnų), dalyvaujančių baudžiamajame procese, funkcijų atskyrimo, teisės į gynybą garantavimo ir kitais principais (Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d., 2000 m. gegužės 8 d., 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimai). Reguluojant baudžiamojo proceso santykius turi būti paisoma ir to, kad Konstitucijoje yra įtvirtinti ikiteisminio tyrimo, baudžiamųjų bylų nagrinėjimo teisme ir valstybinio kaltinimo palaikymo baudžiamosiose bylose institutai, suponuojantys tokį bendrąjį baudžiamojo proceso konstitucinį modelį: ikiteisminis tyrimas ir baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme yra skirtingi baudžiamojo proceso etapai; atliekant ikiteisminį tyrimą yra renkama ir vertinama informacija, reikalinga tam, kad būtų galima nuspręsti, ar turi būti tęsiamas ikiteisminis tyrimas ir ar jį pabaigus baudžiamoji byla turi būti perduodama teismui, taip pat tam, kad būtų galima baudžiamąją bylą nagrinėti teisme ir ją teisingai išspręsti; valstybinis kaltinimas yra palaikomas nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme. Kita vertus, bendrojo baudžiamojo proceso

modelio konstitucinis įtvirtinimas savaime nepanaikina galimybės baudžiamojo proceso santykius reguliuoti ir taip, kad tam tikrais atvejais (atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes) ikiteisminis tyrimas nebūtų atliekamas ir (arba) valstybinis kaltinimas teisme nebūtų palaikomas; Konstitucija neužkerta kelio įstatymu įtvirtinti ir tokias baudžiamojo proceso rūšis, kurios daugiau ar mažiau skiriasi nuo bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio, tačiau tokios baudžiamojo proceso rūšys traktuotinos kaip bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio išimtys, o jų nustatymas turi būti konstituciškai pagrįstas (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

<...> įstatymų leidėjas, nustatydamas baudžiamojo proceso rūšis kaip bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio išimtis, gali, paisydamas Konstitucijos, baudžiamojo proceso santykius reguliuoti ir taip, kad baudžiamojo proceso paskirtis būtų įgyvendinama teisėjui vienasmeniškai priimant sprendimą pagal prokuroro atitinkamame procesiniame dokumente, kuriuo užbaigiamas ikiteisminis tyrimas, suformuluotą valstybinį kaltinimą bei išsamiai ir nešališkai surinktą ikiteisminio tyrimo medžiagą, jeigu bylos aplinkybės yra aiškios (nekeliančios abejonių) ir nusikalstamą veiką padaręs asmuo sutinka su tokio proceso taikymu.

Tačiau pabrėžtina, kad ir tokiu atveju turi būti nustatytos pakankamos ir veiksmingos procesinės garantijos, užtikrinančios *inter alia* asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, teisę į gynybą, teisę, kad jo byla viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas, teisėjo ir teismų nepriklausomumą vykdant teisingumą.

Įdant būtų išvengta bet kokių abejonių, kad šie dalykai nėra užtikrinami, įstatyme turi būti nustatomi atvejai, kada iš specifinio baudžiamojo proceso yra grįžtama į bendrąjį baudžiamąjį procesą.

Baudžiamojo proceso teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas

<...> įstatymu reglamentuodamas baudžiamojo proceso santykius įstatymų leidėjas turi gana plačią diskreiją. Antai jis įstatymu gali nustatyti skirtingas baudžiamojo proceso rūšis, kartu ir baudžiamojo proceso ypatumus tiriant tam tikras nusikalstamas veikas ir (arba) nagrinėjant atskirų kategorijų baudžiamąsias bylas, *inter alia* skirtingas tam tikrų nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo taisykles, baudžiamojo proceso dalyvių teisinio statuso ypatumus ir kt. Tačiau ir įgyvendindamas minėtą diskreiją įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų bei principų (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas);

– baudžiamojo proceso teisinis reguliavimas turi būti pagrįstas konstituciniais teisėtumo, lygybės įstatymui ir teismui, nekaltumo prezumpcijos, viešo ir teisingo bylos nagrinėjimo, teismo ir teisėjo nešališkumo ir nepriklausomumo, teismo ir kitų valstybės institucijų (pareigūnų), dalyvaujančių baudžiamajame procese, funkcijų atskyrimo, teisės į gynybą garantavimo ir kitais principais (Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d., 2000 m. gegužės 8 d., 2000 m. rugsėjo 19 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai).

Asmenų lygybės principas baudžiamojo proceso ir baudžiamojoje teisėje

Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas

<...> reguliuojant baudžiamojo proceso santykius privalu paisyti konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo; konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo turi būti laikomasi ir leidžiant įstatymus, ir juos taikant, ir vykdant teisingumą; pagal Konstituciją teisinis reguliavimas turi būti toks, kad baudžiamojo proceso dalyviai, turintys tą patį procesinį teisinį statusą (nukentėjusieji, asmenys, įtariamai padarę nusikalstamą veiką, kaltinamieji, liudytojai, gynėjai ir kt.), būtų traktuojami vienodai (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad konstitucinio lygiateisiškumo principo turi būti paisoma ir tais atvejais, kai įstatymu yra reguliuojami klausimai, susiję su baudžiamosios atsakomybės subjektais. Kartu paminėtina ir tai, kad tam tikri objektyvūs atitinkamų baudžiamosios atsakomybės subjektų teisinės padėties skirtumai gali lemti ir diferencijuotą jų baudžiamosios atsakomybės teisinį reguliavimą. Tačiau nustatant diferencijuotą teisinį reguliavimą turi būti paisoma Konstitucijos normų ir konstitucinių principų.